

ГАБРИЈЕЛ
МИЈЕ

и истраживања
старе српске архитектуре

ГАБРИЈЕЛ МИЈЕ
И ИСТРАЖИВАЊА СТАРЕ СРПСКЕ АРХИТЕКТУРЕ

GABRIEL MILLET
ET L'ÉTUDE DE L'ARCHITECTURE MÉDIÉVALE SERBE

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
CLASSE DES SCIENCES HISTORIQUES
PUBLICATION HORS-SÉRIE

GABRIEL
MILLET

et l'étude
de l'architecture médiévale serbe

Édité par
DUBRAVKA PRERADOVIĆ
MIODRAG MARKOVIĆ

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА
ВАНСЕРИЈСКА ПУБЛИКАЦИЈА

ГАБРИЈЕЛ
МИЈЕ

и истраживања
старе српске архитектуре

Уредници
Дубравка Прерадовић
Миодраг Марковић

БЕОГРАД 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА
Вансеријска публикација
ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
CLASSE DES SCIENCES HISTORIQUES
Publication hors-série

Рецензенти / Comité de lecture

ГОЈКО СУБОТИЋ
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ
ДРАГАНА ПАВЛОВИЋ
ГОЈКО SUBOVIĆ
DRAGAN VOJVODIĆ
DRAGANA PAVLOVIĆ

Секретар редакције / Secrétaire de rédaction

ОЛГА ШПЕХАР
OLGA ŠPENAR

САДРЖАЈ

Уводна реч	11
----------------------	----

ГАБРИЈЕЛ МИЈЕ

ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ

Габријел Мије (1867–1953): скица за научну биографију	17
---	----

DUBRAVKA PRERADOVIĆ

Gabriel Millet (1867–1953) : esquisse de sa carrière scientifique	55
---	----

CATHERINE JOLIVET-LÉVY

L'héritage scientifique de Gabriel Millet	63
---	----

КАТРИН ЖОЛИВЕ-ЛЕВИ

Научна заоставштина Габријела Мијеа	87
---	----

ГАБРИЈЕЛ МИЈЕ И ИСТРАЖИВАЊА СТАРЕ СРПСКЕ АРХИТЕКТУРЕ

ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ

Габријел Мије: теренска истраживања српских споменика и њихови резултати	99
--	----

DUBRAVKA PRERADOVIĆ

Gabriel Millet : ses études de terrain sur les monuments serbes et leurs résultats	153
--	-----

ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ

L'ancien art serbe. Les églises:

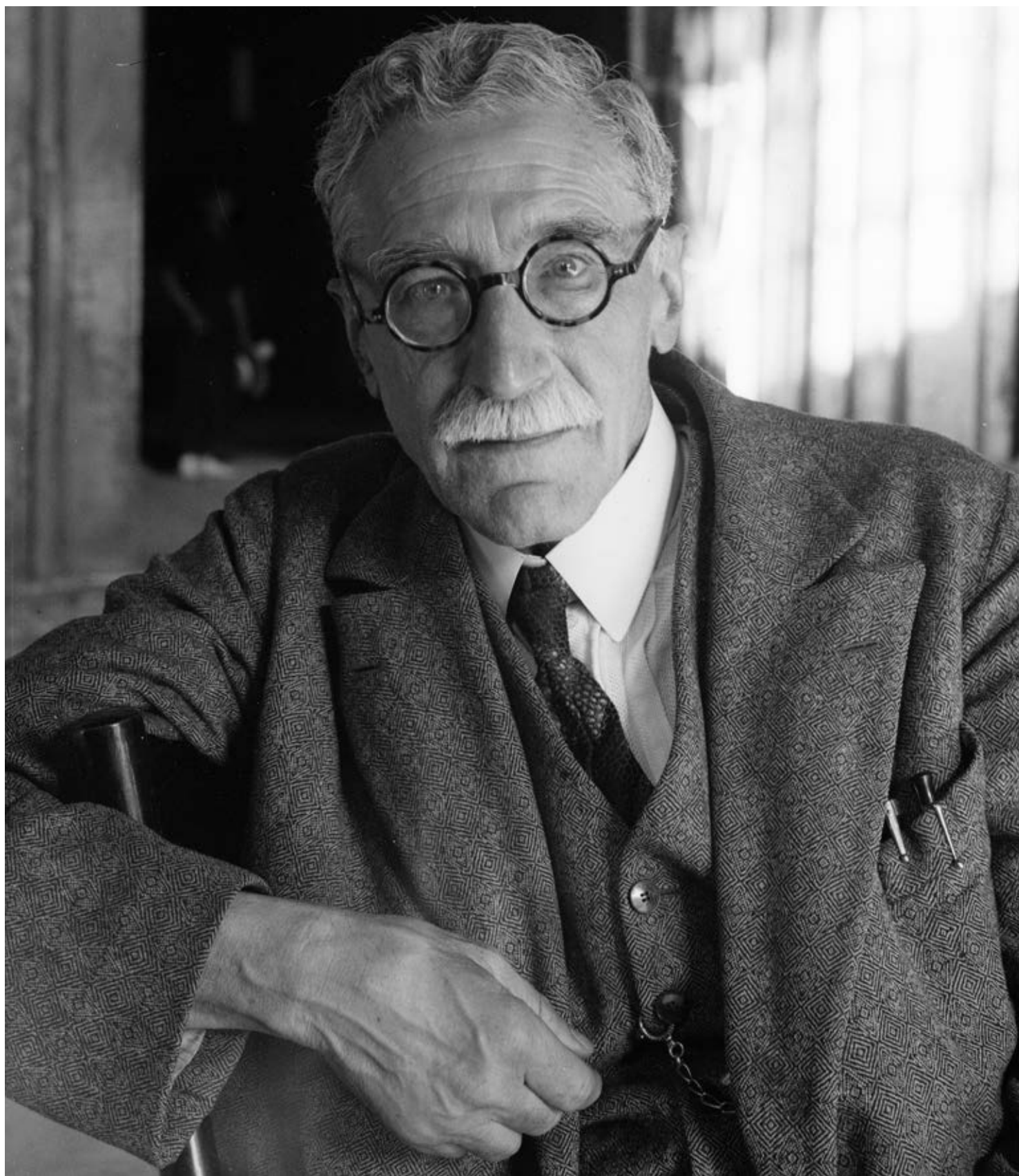
српска средњовековна архитектура у погледу Габријела Мијеа	163
--	-----

JELENA JOVANOVIĆ

L'ancien art serbe. Les églises : l'architecture de la Serbie médiévale

au regard de l'interprétation scientifique de Gabriel Millet	185
--	-----

ОЛГА ШПЕХАР	
Модалитети рецепције <i>L'ancien art serbe. Les églises</i> у домаћој историографији	191
OLGA ŠPENAR	
<i>L'ancien art serbe. Les églises</i> et les modalités de sa réception dans l'historiographie locale	209
ГАБРИЈЕЛ МИЈЕ И ЊЕГОВИ СРПСКИ ЋАЦИ	
ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ	
Габријел Мије, његови српски ћаци и ангажман на промоцији српске културе и уметности у Француској	217
DUBRAVKA PRERADOVIĆ	
Gabriel Millet, ses étudiants serbes et son engagement dans la promotion de la culture et de l'art serbe en France	242
АЛЕКСАНДРА ИЛИЈЕВСКИ	
Српски архитекти на студијама код Габријела Мијеа и њихов допринос професоровим публикацијама	251
ALEKSANDRA ILIJEVSKI	
Les architectes serbes à l'école de Gabriel Millet et leur contribution à ses publications	278
ЕПИЛОГ	
ИВАН СТЕВОВИЋ	
<i>L'ancien art serbe. Les églises</i> један век касније	289
IVAN STEVOVIĆ	
<i>L'ancien art serbe. Les églises</i> un siècle plus tard.	313
Скраћенице	321

ГАБРИЈЕЛ
МИЈЕ

MILLET

А П С Т Р А К Т : Плодна научна каријера Габријела Мијеа, знаменитог француског византолога, у раду је посматрана у контексту историје институција и развитка византијских студија на прелазу из XIX у XX век. Изложени су резултати и методолошки постулати Мијеових пионирских, а и данас референтних студија, плод интензивних теренских истраживања византијских као и српских споменика. Разматрано је формирање Хришћанске и византијске колекције на Практичној школи високих студија у Паризу, те Мијеов педагошки рад. Коначно, представљен је Мијеов ангажман на интернационализацији и промоцији византијских студија.

Кључне речи: Габријел Мије, научна биографија, историја византијских студија, истраживања византијских споменика, научна методологија Габријела Мијеа

ГАБРИЈЕЛ МИЈЕ (1867–1953): СКИЦА ЗА НАУЧНУ БИОГРАФИЈУ

ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ*

Почетна тачка пута који је Габријела Мијеа (Gabriel Fortuné Eugène Millet, 1867–1953) водио ка истраживању византијске уметности била је Француска школа у Атини (сл. 1). У грчку престоницу је приспео након завршених студија на Филолошком факултету на Сорбони и положеног државног испита, агрегације, за професора историје 1891. године.¹ Иако посве скромни, подаци о Мијеовом дотадашњем школовању ипак дају одређену слику о његовом формативном периоду и личностима које су утицале на његов доцнији приступ научним истраживањима, као и на педагошки рад. Међу својим учитељима помињао је знаменитог историчара Ернеста Лависа (Ernest Lavissee, 1842–1922),² зачетника позитивистичког приступа историји и образовног система у Француској, писца бројних историјских приручника, академика и једне од најзначајнијих личности Треће Републике.³ Познато је, такође, на основу белешки са предавања из византијске филологије и словенских језика сачуваних у Легату Габријела Мијеа на Колеж де Франсу (Collège de France),⁴ да је Мије похађао часове двојице важних лингвиста на Практичној школи високих студија (École Pratique des Hautes Études),

* Лион, Француска, и-мејл: dubravka.preradovic@gmail.com

¹ Габријел Мије, пуног имена Габријел Фортуне Еуген Мије, рођен је 17. априла 1867. године у луци Сен-Луј у Сенегалу, где му је отац, Ахил, био официр морнаричке пешадије колонијалне војске. Како је са 18 месеци остао сироче, одрастао је у Ници, где се о његовом одгоју старала бака. Нису, међутим, познати детаљи везани за његово рано школовање.

² G. Millet, *La collection chrétienne et byzantine des Hautes Études*, Paris: E. Leroux, 1903, 4.

³ J. Leduc, *Ernest Lavissee: l'histoire au cœur*, Paris: A. Colin, 2016.

⁴ Collège de France, Fonds Gabriel Millet, 51 CDF 2.

Сл. 1.
Габријел Мије, крај XIX или почетак XX века (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, D4933)

Fig. 1.
Gabriel Millet, fin XIXe début du XXe siècle (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, D4933)

франко-хелена Жана Психарија (Jean Psichari, Γιάννης Ψυχάρης, 1854–1929),⁵ а потом и Антоана Мејеа (Antoine Meillet, 1866–1936).⁶

Но, пресудну улогу у Мијеовом избору области истраживања имао је харизматични директор Француске школе у Атини (École française d’Athènes), археолог Теофил Омол (Théophile Homolle, 1848–1925). Наиме, Мије се упутио у Атину са намером да се посвети ранохришћанским студијама. Омол га је, међутим, усмерио “vers l’art de Byzance et proposa à mes premières recherches les belles mosaïques de Daphni, puis les peintures de Mistra”.⁷ Стога не изненађује то што је Мије, поред византолога Гистава Шлимбержеа (Gustave Schlumberger, 1844–1929) и Шарла Бејеа (Charles Bayet, 1849–1918), увек подвлачио немерљив значај који је Омол имао за његову научну каријеру. Управо је Теофилу Омолу посветио своје прво а потом и своје најзначајније дело, монографију о манастиру Дафни,⁸ односно монументалну синтезу о иконографији јеванђеља.⁹ Шлимбержеу је пак одао почаст тиме што му је посветио књигу о грчкој школи у византијској архитектури.¹⁰

Теофил Омол, и сам некадашњи стипендиста Француске школе у Атини, именован је за њеног директора 1890. године и период његове

⁵ Психари је од 1885. године на новоустановљеној катедри новогрчког језика на Практичној школи предавао и византијску и новогрчку филологију. J. Psichari, *Langue néo-grecque [autre], Rapport sur l’École Pratique des Hautes Études. Section des sciences historiques et philologiques*, 1884–1885 (1885), 19–22.

⁶ Посве је могуће да се Мије познавао са само годину дана старијим Мејеом још од студентских дана, с обзиром на то да су учили на истом факултету. Меје се, међутим, будући ученик и наследник Фердинанда де Сосира (Ferdinand de Saussure, 1857–1913), на Практичној школи окренуо студијама упоредне граматике. Докторирао је на граматици старословенског језика, а потом се посветио студијама класичног и савременог јерменског језика. Није без значаја чињеница да је 1919. године, поред Антоана Мејеа и Гистава Шлимбержеа, један од саоснивача Друштва за јерменске студије био и Габријел Мије. Кратка биографска одредница о Антоану Мејеу дата је на сајту Практичне школе високих студија. <https://prosoperephe.fr/antoine-meillet> [09. 04. 2020.]

⁷ Millet, *La collection chrétienne et byzantine*, 3.

⁸ Idem, *Le Monastère de Daphni, histoire, architecture, mosaïques*, Paris: E. Leroux, 1899.

⁹ Idem, *Recherches sur l’iconographie de l’Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d’après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris: A. Fontemoing, 1916.

¹⁰ Idem, *L’École grecque dans l’architecture byzantine*, Paris: E. Leroux, 1916.

Сл. 2.
Манастир Дафни, поглед са североистока на манастирски комплекс и пут за Елеусину (Millet, *Le Monastère de Daphni*, pl. 1, fig.1)

Fig. 2.
Le Monastère de Daphni, vu septentrional du monastère et de la route d'Eleusis (Millet, *Le Monastère de Daphni*, pl. 1, fig.1)

управе Школом означио је важну етапу у развоју ове институције.¹¹ Мада није постојала званична одлука да чланови Француске школе у Атини морају да буду регрутовани из редова студената Екол нормала (*École normale supérieure*), они су по правилу долазили из те институције. Омол је био први директор који се обратио Сорбони и факултетима ван Париза у потрази за новим стипендистима, што је омогућило Габријелу Мијеу да постане њен члан.¹² Такође, иако лично посвећен изучавању античких старина, пре свега вишедеценијском ископавању Делоса, Омол је значајно потпомогао развој византијских студија, којима је дао значајно место у програму Школе.¹³ Мијеов боравак у хеленској престоници трајао је више од пола деценије, дуже него код било ког другог члана Француске школе. Током тог периода он се посветио интензивним теренским истраживањима, прво манастира Дафни, потом споменика Мистре и Свете Горе, те црквама у Цариграду и удаљеном Трапезунту, чиме је поставио солидне темеље свом потоњем научном раду.

Будући да је манастир Дафни ситуиран у непосредној близини Атине, на тзв. Светом путу за Елеусину, Мије је био у могућности да ради на локалитету готово свакодневно (сл. 2). Не мање важна била је чињеница да су управо по Мијеовом доласку у Атину почели радови на рестаурацији мозаика овог ванредног једанаестовековног ансамбла, који је претрпео значајна оштећења у време грчког рата за независност (1821. и 1830.), а затим и током временских непогода и разорног земљотреса 1889. године, када је дислоцирана купола храма. Католикон Дафнија био је први хришћански споменик у Грчкој на којем су изведени рестаураторски радови. Након новог земљотреса из 1894. године, када се, између осталог, урушио кров припрате, радови на грађевини су поверени архитекти Француске школе у Атини,¹⁴ а рестаурација мозаика једном венецијанском атељеу. Напоредо са радовима на рестаураци-

¹¹ О Омоловој управи овом институцијом в. G. Radet, *L'histoire et l'oeuvre de l'École française d'Athènes*, Paris: Fontemoing, 1901, 219–238.

¹² *Ibid.*, 226.

¹³ О месту и улози византијских студија у Француској школи у Атини в. С. Delvoye, *L'École française d'Athènes et les études byzantines (à l'occasion du centenaire)*, REB 6 (1948), 86–93; J.-M. Spieser, *Les études byzantines à l'École française d'Athènes*, ВНС 120/1 (1996), 441–449.

¹⁴ E. Troump, *Travaux de restauration au monastère de Daphni*, ВНС 19 (1895), 545–546.

ји цркве одвијала су се и археолошка истраживања манастирског комплекса. Мијеов стручни рад о Дафнију представљен комисији француских школа у Атини и Риму 1894. године оцењен је као бриљантан, а његов аутор препознат као акрибични познавалац византијске уметности који је своје аргументе кадар да поткрепи писаним изворима и упоредном анализом споменика. Уз то, Мијеов рад је био опремљен значајним илустративним материјалом, плановима и фотографијама, што је све заједно учинило да буде узет за модел за будуће монографске студије византијских споменика.¹⁵ Мије је, међутим, наставио да ради на истраживању локалитета и у наредним годинама, те је књигу предао у штампу тек након окончаних сондажних истраживања манастирске порте које је извео 1897. и 1898. године.¹⁶

¹⁵ G. Perrot, *Rapport de la Commission des Écoles d'Athènes et de Rome sur les travaux de ces deux Écoles pendant les années 1892–1893*, CRAI 38/1 (1894), 59–60.

¹⁶ Radet, *L'histoire et l'oeuvre de l'École française d'Athènes*, 282, n. 6.

Мије је пре изласка монографије објавио неколицину радова о мозаицима Дафнија.¹⁷ Студија о иконографији Распећа коју је публиковао на грчком језику одмах је привукла пажњу руских истраживача, посебно због датовања мозаика у XI столеће наместо у XII, што је било мишљење Никодима Кондакова (Никодѝм Пáвлович Кондакóв, 1844–1925), и њен конструктивни критички приказ је објављен у првом броју Византијског временика, другог у свету научног гласила посвећеног искључиво византијским темама, који је почео да излази у Санкт Петербургу 1894. године.¹⁸ Мијеови први написи, иконографске студије, показују да је од почетка истраживачког рада неговао филолошки метод у раду, који је значајно развио у доцнијим сложенијим и обимнијим студијама. У својим раним радовима је показао интерес и за питања стила, што касније неће бити случај. Монографија о манастиру Дафни објављена је 1899. године.¹⁹ Била је то прва публикација новоустановљене едиције *Сѝоменици византијске уметности* (*Monuments de l'art byzantin*), чији је циљ било публиковање најзначајнијих дела византијске уметности.²⁰ Врло је важна била одлука издавача да сва издања ове серије буду брижљиво илустрована, те да

¹⁷ G. Millet, *Quelques représentations byzantines de la Salutation Angélique*, ВНС 18 (1894), 453–483; idem, *Υψηλῶτά τοῦ ἐν Δαφνίῳ ναοῦ. Η σταυρωσι, Αρχαιολογική Ἐφημερίς* (1894), 111–122; idem, *Mosaïques de Daphni: Adoration des Mages – Anastasis*, *Monuments et mémoires* 2/2 (1895), 197–214.

¹⁸ Я. С., G. Millet, *Υψηλῶτά τοῦ ἐν Δαφνίῳ ναοῦ. Η σταυρωσις, (Ἐφημερίς Αρχαιολογική* 1894, 111–122, πιν. 5), *Византийский временник* 1 (1894), 699–701. Презиме аутора критике није наведено нити га је могуће реконструисати.

¹⁹ Millet, *Le Monastère de Daphni*.

²⁰ Ова едиција је стављена под високи патронат Министарства образовања и лепих уметности, а о њој се имала старати комисија коју су поред Мијеа чинили још и Шлимберже и Шарл Дил (Charles Diehl, 1859–1944). Намера је била да се у наредним свескама ове серије објаве резултати истраживања византијских споменика која су изведена под покровитељством Француске школе у Атини, прво један зборник посвећен византијским студијама са прилозима Бејеа, Бертоа (Émile Bertaux, 1869–1917), Дила, Мијеа, Шлимбержеа и других, затим да се приреди ново издање Дилове монографије о Светом Луки у Фокиди и студија истог аутора о мозаицима Кахрије џамије, а потом и публикација о хришћанском Пелопонезу коју је требало да напише Жозеф Лоран (Joseph Laurent, 1870–1955). Габријел Мије је имао у плану да приреди још две свеске ове серије, једну која би за тему имала цркве Мистре, као и албум фотографија светогорских манастира. *Ibid.*, s. p.

сарадња са архитектама и сликарима допринесе њиховом “*veritable caractère artistique*”.²¹

Монографију о Дафнију Мије је организовао у две целине. Први део био је посвећен сложеној историји манастира, који је у једном периоду свог постојања, од XIII столећа, био и у рукама цистерцитских монаха. Њу је аутор реконструисао како на основу писаних извора, међу којима посебно место заузима житије Мелетија које је у XII веку саставио Теодор Продром, тако и преко археолошких налаза, посвећујући посебну пажњу фрагментима архитектонске скулптуре. Није занемарио ни локалну поезију и легенде. Други, обимнији део књиге, посвећен манастирском католикону, цркви Успења Богородичиног, подељен је на краћи део о архитектури и дужи о мозаицима. Део о мозаицима броји чак осам потпоглавља у којима третира елементе зидних слика организоване на следећи начин: орнамент, мозаични програм, позадину и перспективу, ставове и гестове, драперије, нага тела, композицију, те фактуру и боју. Коначно, у кратком закључку Мије још једанпут износи аргументе у вези са датовањем мозаика храма, смештајући их између оних Свете Софије у Кијеву и црква на Сицилији, а у време Светог Марка у Венецији, Светог Ђуста у Трсту и Ватопеда.²² Књига о манастиру Дафни је за ондашње прилике била ванредно илустрована. Имајући у виду да деценију раније објављена монографија Шарла Дила о једнако важном манастиру Светог Луке у Фокиди,²³ осим неколико архитектонских цртежа, није садржала нити једну илустрацију мозаичне декорације, или пак да је монографија о Дафнију коју потписује хеленски археолог Лампакис, објављена само који месец пре Мијеове књиге, сличног садржаја али значајно мањег обима и са посве скромним бројем илустрација,²⁴ могло би се рећи да је Мијеова монографија о Дафнију била прва модерна публикација једног византијског споменика. Стога не изненађује да је на насловној страни Мијеове монографије јасно назначено да је за њу аквареле израдио Пјер Бенувил (*Pierre Benouville*, 1852–1889), као и да је књига илустрована са 19 табла ван текста и 75 илустрација, фотографија и гра-

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*, 183.

²³ Ch. Diehl, *Études d'archéologie byzantine. L'Église et les mosaïques du couvent de Saint-Luc en Phocide*, Paris: E. Thorin, 1889.

²⁴ Γ. Λαμπάκης, *Η Μονή Δαφνίου: Μετά τας επισκευάς*, Αθήναι: Εκ του Τυπογραφείου των Καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1899.

Сл. 3.
Gabriel Millet, *Le Monastère de Daphni, histoire, architecture, mosaïques*, насловна страна

Fig. 3.
Gabriel Millet, *Le Monastère de Daphni, histoire, architecture, mosaïques*, couverture

Сл. 4.
Дафни, Распеће (Millet, *Le Monastère de Daphni*, pl. XVI)

Fig. 4.
Le Monastère de Daphni, Crucifixion (Millet, *Le Monastère de Daphni*, pl. XVI)

вура у самом тексту (сл. 3, 4). Колико год да се то већ у првим деценијама прошлог столећа подразумевало, крајем XIX века је израда, а потом припрема за штампу квалитетне фотографије захтевала много енергије, стрпљења и времена. Габријел Мије је припадао у то време малобројној групи научника који су схватили неопходност фотографије у истраживачком раду. Временом је и сам постао вешт фотограф, што је све заједно допринело да установи Колекцију хришћанских и византијских споменика при Практичној школи, чији најзначајнији део фонда чине управо небројене фотографије које је Мије направио на стручним путовањима.

Иако је у питању дело настало на почетку Мијеове научне каријере, монографија о Дафнију показала је сву зрелост њеног аутора, ширину његове ерудиције и способности да се ухвати у коштац са мало познатим темама. Није занемарљива чињеница да је и данас ова књига не само референтно дело већ, колико год то парадоксално звучало, будући да је прошло 120 година од њеног објављивања, још увек једина научна монографија о овом манастиру и његовом храму јединствених мозаика ванредне лепоте.²⁵

Но, Мијеовом истраживачком духу биле су пријемчивије обимне синтезе од монографских студија каква је била књига о манастиру Дафни. Стога се, почев од 1893. године, програм Мијеових истраживања проширио. Током лета те године је боравио у Цариграду, где се посветио мозаицима цркве Христа Хоре, одакле се упутио у Трапезунт, како би сакупио грчке натписе и проучио цркве, које представљају јединствену мисију атинске школе на југоисточној обали Црног мора.²⁶ Мијеов стручни рад који је требало да преда на крају треће године боравка у Атини имао је за тему архитектуру и сликарство цркава Трапезунтског царства.²⁷ Он је тих година објавио само византијске натписе које је сакупио 1893. године,²⁸ док се сликарству вратио много година касније, када је на ен-

²⁵ О значају научног рада Габријела Мијеа в. рад Катрин Жоливе–Леви у овом зборнику.

²⁶ T. Homolle, *Rapport verbal fait à l'Académie sur les travaux de l'École française d'Athènes pendant le printemps et l'été de 1893*, CRAI 37/5 (1893), 346–347.

²⁷ Рукопис овог рада настао је током априла 1894. године, односно један његов део, будући да му недостаје готово половина страница. Чува се у Легату Габријела Мијеа на Колеж де Франсу: Collège de France, Fonds Gabriel Millet, 51 CDF 3.

²⁸ G. Millet, *Inscriptions byzantines de Trébizonde*, ВНС 20 (1896), 496–501.

PL. XVII

crucifixion

Сл. 5.
Мистра, музеј, уломци скулптуре
(Millet, *Monuments byzantins de Mistra*,
pl. 51)

Fig. 5.
Mistra, musée, fragments de la
sculpture (Millet, *Monuments byzantins
de Mistra*, pl. 51)

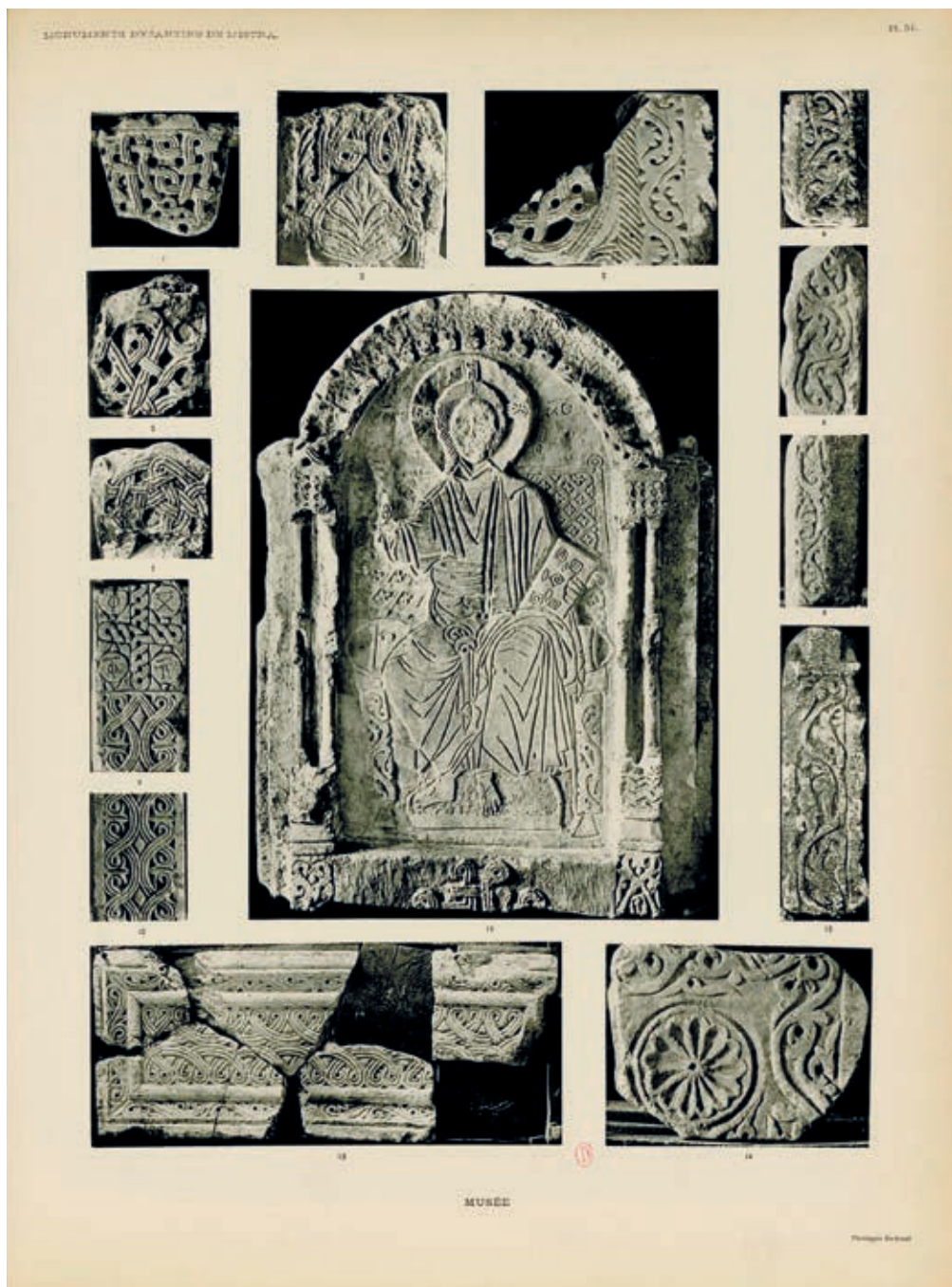
глеском језику, у сарадњи са Дејвидом Талбот Рајсом (David Talbot Rice, 1903–1972) приредио студију на ту тему.²⁹

Рано изражен Мијеов интерес за сликарство настало након крсташког освајања Цариграда у новим државама на тлу Византије, односно уметност из времена обнове Царства под династијом Палеолога, нашао је своје плодно тло у истраживањима црква Мистре, утврђене престонице Морејске деспотовине на Пелопонезу. Мистру је 1249. године основао Виљем II Вилардуен (1246–1278), ахајски принц, али је град већ 1259. прешао у руке Михаила Палеолога (1223/4–1282, цар од 1261), потоњег обновитеља Византијског царства. Године 1894. Габријел Мије је, са екипом архитеката, геометара и сликара³⁰ задужених за израду акварела, фресака, планова и пресека црква, те ситуационог плана локалитета, започео интензивна, систематска истраживања остатака некада моћног византијског упоришта. Мије се са своје стране лично посветио фотографисању како архитектуре, тако и живописа и скулптуре мистарских црква. Прве године је Мије радио у Мистри током маја и јуна, док су у наредне две, 1895. и 1896, истраживања трајала дуже од четири месеца, од краја маја до првих дана октобра, што ипак није било довољно да се она и окончају, тако да се екипа вратила на локалитет 1898. године.³¹ Осим средствима Француске школе у Атини, ова истраживања финансирана су, 1896. године, и из буџета Практичне школе високих студија, односно новцем који је овој високошколској установи, одсеку за историј-

²⁹ G. Millet, D. Talbot Rice, *Byzantine Painting at Trebizond*, London: Allen and Unwin, 1936.

³⁰ Током неколико година истраживања Мијеови главни сарадници били су архитекта Анри Еусташ (Henri Eustache, 1861–1922) те сликари Луј Иперман (Louis Yperman, 1856–1935), Жил Ронсан (Jules Ronsin, 1867–1937) и Пјер Румбос (Pierre Roumbos, ?–?). Екипи се у једном тренутку придружила и сликарка Софи де Вилијанкур (Sophie Anaïs Léonie Asselin de Williencourt, 1868–1942). Да је Софи била члан екипе која је радила са Мијеом у Мистри бележи и Delvoeye, *L'École française d'Athènes et les études byzantines*, 89. Она је у то време била супруга сликара Ипермана, од кога се убрзо развела, да би се потом 1902. године удала за Габријела Мијеа. Да је Софи од маја 1888. године била удата за Ипермана, што до сада није било познато, чита се у њеним венчаним листовима доступним на <http://www.francegenweb.org/migranet/result.php?patro=ASSELIN+DE+WILLIENCOURT> [09. 04. 2020.]

³¹ G. Millet, *Rapport sur une mission à Mistra*, ВНС 19 (1895), 268–272; T. Homolle, *Communication: Exposé des travaux de l'École française en 1898*, ВНС 22 (1898), 561–563.

ске и филолошке науке, додељивао град Париз, што указује на интерес који је та институција показала за Мијеова истраживања, иако у то време још увек није био део њеног наставног кадра.³² Нешто мање обимна истраживања изведена 1898. године помогла је и Академија, а на препоруку Шлимбержеа.

Иако примарно посвећен научном раду, Мије се постарао да бројне уломке архитектонске пластике, више од три стотине фрагмената, и 54 уломка натписа које је пронашао било у мистарским црквама, било током ископавања или уграђене у оближње сеоске куће, сакупи и систематизује и коначно изложи у две сале које су му ставиле на располагање локалне црквене власти (сл. 5).³³ Када је пак реч о резултатима истраживања, Мије је одлучио да прво објави албум са фотографијама и цртежима мистарских цркава, и то тек 1910. године, као другу свеску едиције *Сјоменици визанџијске уметности*.³⁴ У краткој напомени на почетку албума најавио је дело наслова *Мистира. Истраживања визанџијске уметности у време Палеолоја*. Но, та се књига није појавила, већ је Габријел Мије с временом објединио резултате истраживања у Мистри, на Светој Гори, као и на простору српске средњовековне државе у обимној докторској дисертацији посвећеној истраживању иконографије Јеванђеља у XIV, XV и XVI веку, која је објављена 1916. године.³⁵

Мије се паралелно са истраживањима у Мистри посветио изучавању споменика на Светој Гори. Интерес Француске школе у Атини је од првих дана њеног постојања обухватао и истраживања на Атосу, те се Мијеов рад надовезао на онај који су пре њега, две деценије раније, 1874. године, извели Шарл Беје и Луј Дишен (Louis Duchesne, 1843–1922).³⁶ Прво „сондирање“ терена обавио је 1894. године, да би се већ током наредног путовања посветио систематичном проучавању натписа, а потом и архитектуре и живописа атоских католикона. Предузимљиви и прагматични директор Француске школе, Омол, 1896. године је успоставио сарадњу

³² *Missions de la Ville de Paris*, Annuaire EPHE SR 1898 (1897), 79–85.

³³ G. Millet, *Rapport sur une mission à Mistra*, 272.

³⁴ Idem, *Monuments byzantins de Mistra, matériaux pour l'étude de l'architecture et de la peinture en Grèce aux XIVe et XVe siècles*, Paris: E. Leroux, 1910.

³⁵ Idem, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile*.

³⁶ C. Bayet, L. Duchesne, *Mission au Mont Athos*, Archives des missions scientifiques et littéraires 3 (1876), 201–528.

са Руским институтом у Цариграду и Царском академијом у Санкт Петербургу како би ове институције удруженим средствима истраживале светогорске манастире.³⁷ Један од основних циљева било је приређивање широко замишљеног корпуса грчких натписа, што је био посао у којем је учествовао и Габријел Мије. Он је са сарадницима приредио прву свеску планиране серије у којој је објављено готово шест стотина натписа из 13 светогорских манастира, коју је научна јавност топло поздравила.³⁸

Потпомогнут од стране Академије за натписе и лепу књижевност (L'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres), а захваљујући залагању Гистава Шлимбержеа, Мије је добио прилику да се врати на Свету Гору 1898. године и то са својим старим сарадником, сликарском Жилом Ронсаном. Но, пре него што се упутио у Грчку Мије је отишао у Русију како би се сусрео са својим руским колегама и сарадницима и договорио о програму рада – руска екипа предвођена Никодимом Кондаковим одлучила је да се те године посвети истраживању предмета од злата, икона и минијатура, док су се Французи определили за израду планова и пресека цркава и проучавање зидног сликарства.³⁹ Мије је те године истраживања започео у манастиру Велика Лавра, где је прегао да проучи сликарство у трпезарији и у католикону. Из писма које је упутио Академији сазнаје се да су монаси Мијеу допустили да фотографише сликарство трпезарије, али не и унутар цркве, будући да је у то време фотографија за њих још увек била “... une nouveauté inquiétante: ils croiraient commettre une impiété en la laissant introduire dans leurs églises”.⁴⁰ Он је тада молио Академију да му писмом препоруке помогне да оствари своју намеру. Академијино писмо, као и препорука бившег патријарха Јакова, те чињеница да је Кондаков већ фотографисао на истим местима, омогућили су му да сними Ивирон, Дионисос, Светог Павла, Пантократор и Ва-

³⁷ Radet, *L'histoire et l'oeuvre de l'Ecole française d'Athènes*, 231.

³⁸ G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos*, Paris: A. Fontemoing, 1904. О књизи у време њеног објављивања: S. Pétridès, G. Millet, J. Pargoire, et L. Petit: *Recueil des inscriptions chrétiennes du mont Athos. Première partie*, *Échos d'Orient* 7 (1904), 242–243; J. Laurent, G. Millet, J. Pargoire et L. Petit. *Recueil des Inscriptions chrétiennes du Mont-Athos. 1re partie*, *Revue des études Grecques* 17 (1904), 287–289.

³⁹ *Missions de la Ville de Paris*, 84.

⁴⁰ G. Millet, *Lettre relative à sa mission au Mont-Athos*, CRAI 42/3 (1898), 381.

Сл. 6.
Света Гора, Габријел Мије
фотографише, 1919–1920. год.
(EPHE, Collection chrétienne et
byzantine, Centre Gabriel Millet,
D5075)

Fig. 6.
Mont Athos, Gabriel Millet
photographiant, 1919–1920 (EPHE,
Collection chrétienne et byzantine,
Centre Gabriel Millet, D5075)

топеда, али не и Лавру, чији су монаси остали неумољиви.⁴¹ Писмо које је Мије са Свете Горе упутио Шлимбержеу у Париз почетком јула исте године открива неколико важних појединости. Између осталог, из тог писма се сазнаје у којој је мери Мије већ у том тренутку имао разрађену и јасну идеју о формирању једног, како га он назива, „Византијског музеја“ у Паризу, што је био разлог због којег је његов сарадник осим зидног сликарства копирао и две минијатуре у Пантократору, једну из IX и другу из XI века, једну мозаичну икону Распећа и једну велику икону која потиче из Свете Софије у Солуну, а план је био да исцрта и једну гвожђем оковану слоновачу са представом светог Ђорђа како би се планирана колекција комплетирао.⁴² Ту своју идеју је успео да спроведе у дело неколико година касније, установљењем Хришћанске и византијске колекције (La collection chrétienne et byzantine) при Практичној школи. Мијеу, међутим, на Светој Гори, за разлику од Никодима Кондакова, нису били доступни за проучавање сви предмети, о чему он у свом писму преко Шлимбержеа обавештава Академију. Руском је истраживачу, захваљујући великодушној подршци председника Краљевске Академије великог кнеза Константина Константиновича, било омогућено да види реликвијаре и друге драгоцености које атоски монаси никоме пре њега нису изнели на увид. Истини за вољу, за разлику од руског византолога који је посебно монасима Лавре могао да понуди ни мање ни више него помоћ цара у решавању одређених питања која су их мучила, највише што је Мије могао да учини било је да монасима поклони један акварел и једну улану копију фреске.⁴³ Мада је Кондаков помогао Мијеу око самих истраживања на Светој Гори, није желео да резултате свог рада обједини са његовим у једној публикацији о уметности Свете Горе.⁴⁴ То, међутим, није спречило двојицу византолога да остану у блиским и пријатељским односима, о чему сведочи и њихова дугогодишња кореспонденција.⁴⁵ Кондаков је резултате истраживања уметности

⁴¹ Idem, *Lettre relative à sa mission au Mont-Athos*, CRAI 42/4 (1898), 517.

⁴² *Ibid.*, 518.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*, 517.

⁴⁵ *Письма Габриэля Милле к Н.П. Кондакову*, in: *Мир русской византистики: Материалы архивов Санкт-Петербурга*, ed. И. П. Медведева, Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2004, 616–640.

Свете Горе убрзо и објавио,⁴⁶ док је Мије своја укључио у студију о иконографији Јеванђеља. Након две деценије паузе Мије се на Свету Гору вратио крајем Великог рата захваљујући средствима француске војске на Истоку којима су финансиране научне експедиције, и то 1918, 1919. и 1920. године, када је имао прилику да заокружи раније започета ис-

⁴⁶ Н. П. Кондаков, *Памятники христианского искусства на Афоне*, Санкт-Петербург: Имп. Акад. наук, 1902.

траживања (сл. 6, 7, 8). Завршивши истраживања, он је прво, како је то урадио и са споменицима Мистре, приредио албум са фотографијама, а у његовом предговору је најавио једну свеобухватну студију о сликарству Истока у времену између XIV и XVI столећа.⁴⁷ Када је пак реч о дипломатичкој грађи, захваљујући Мијеовим фотографијама 1937. године

⁴⁷ G. Millet, *Monuments de l'Athos. I. Les peintures*, Paris: E. Leroux, 1927, 1.

Сл. 7. (стр. 32)

Света Гора, Габриел Мије у библиотеци, 1919. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, D4652)

Fig. 7. (p. 32)

Mont Athos, Gabriel Millet dans la bibliothèque, 1919 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, D4652)

Сл. 8. (стр. 33)

Света Гора, Манастир Дионисијат, 1919–1920. год. (Collège de France, 6_PV_63 <https://bibnum.explore.psl.eu/s/psl/ark:/18469/24x1p#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-275%2C-329%2C9335%2C8030>, приступљено 16. об. 2020.)

Fig. 8. (p. 33)

Mont Athos, Monastère de Dionysiou, 1919–1920 (Collège de France, 6_PV_63 <https://bibnum.explore.psl.eu/s/psl/ark:/18469/24x1p#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-275%2C-329%2C9335%2C8030>, accédé 16. об. 2020)

Сл. 9. (стр. 35)

Софи Мије у Мистри, последња деценија XIX века (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C8841)

Fig. 9. (p. 35)

Sophie Millet à Mistra, dernière décennie du XIXe siècle (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C8841)

је приређена прва свеска серије *Аѿоских архива* (*Archives de l'Athos*), такође установљене његовим залагањем, а у којој су објављена документа манастира Лавре.⁴⁸

Интензивна истраживања која је током шест месеци 1898. године Габријел Мије био у могућности да спроведе на Светој Гори, у Мистри, манастиру Дафни, а на кратко и у Верији и Солуну, означила су крај прве, важне фазе Мијеове научне каријере током које је трасирао свој *cursus studiorum*. Истина, он је у наредним годинама, учествовао а потом 1901. године и руководио ископавањима Еуфразијеве базилике у Поречу, када је ангажовао даровиту сликарку Софи де Вилијанкур на исцртавању подних мозаика (сл. 9).⁴⁹ Венчали су се у Паризу 1902. године и Софи је од тог тренутка постала његова животна сапутница и најближи сарадник,⁵⁰ односно, да се послужимо речима самог Мијеа, “celle qui a rempli ma vie, qui fut ma lumière et ma force”.⁵¹

Године проведене у Грчкој омогућиле су Мијеу да дефинише примарна поља свог истраживања, византијско сликарство ренесансе Палеолога и поствизантијско сликарство, те архитектуру тзв. грчке школе у византијској архитектури, што ће бити и теме његове две дисертације неопходне за стицање звања доктора наука. Током година проведених на терену сакупио је довољно материјала којим ће се бавити до краја живота. Тим истраживањима придружиће се, почев од 1906. године, још и она у Србији и Македонији, а све са намером да напише једну свеобухватну

⁴⁸ *Actes de Lavra: (897–1178) I*, ed. G. Rouillard, P. Collomp, Paris: P. Lethielleux, 1937.

⁴⁹ Да је Софи де Вилијанкур током ископавања у Поречу била задужена за копирање подних мозаика бележе ондашње локалне новине: D. Couson-Desreumaux, I. Lagou, *Quelque dessin de Sophie Millet et feuillets d'études de Gabriel Millet sur les monuments de l'Athos d'après l'édition Recherche sur l'iconographie de l'Évangile*, in: *Mount Athos at the Years of Liberation*, ed. N. G. Tutos, Thessaloniki: Agioretitike Estia, 2013, 357, n. 2–4.

⁵⁰ Нажалост, знања о Софи Мије још увек су јако скромна и тек ће нека будућа, првенствено архивска истраживања изнети на светло дана више података о овој сликарки, која је свој таленат ставила у службу мужевљевих истраживања. Д. Прерадовић, *Софи Мије*, in: *Габријел Мије и истраживања сѿаре срѿске архѿиѿекѿуре*, каталог изложбе, ed. Д. Прерадовић, Београд: САНУ, 2019, 37–40.

⁵¹ Collège de France, Fonds Thomas Whittemore – Institut byzantin (ca. 1890–1960), BYZ-WHI 36–151, дописница од 20. марта 1942. године којом се Мије захваљује колеги Јермолову на упућеном телеграму саучешћа поводом Софине смрти.

синтезу о источно-хришћанском сликарству у позном средњем веку. Такође, цртежи, акварели, а пре свега фотографски снимци настали током научних мисија у Грчкој, чинили су окосницу *Хришћанске и византијске колекције* коју је Мије установио на Практичној школи по повратку у Париз. Коначно, током тог атинског периода зближио се са археолозима Полом Пердризеом (Paul Perdrizet, 1870–1938) и Пјером Жугиеом (Pierre Jouguet, 1869–1949), члановима Француске школе у Атини од 1893. године, са којима га је осим истраживачке страсти везивало и снажно пријатељство, о чему сведочи и део њихове сачуване преписке.⁵² Не мање важна била је и прилика да сарађује са Руским институтом у Цариграду, са његовим дугогодишњим директором Теодором Успенским (Фёдор Ива́нович Успенский, 1845–1928), као и са славним руским византологом Никодимом Кондаковым, што је све заједно утицало на Мијеову отвореност према међународној научној заједници и посебан интерес за источно-хришћанску уметност словенских народа, што је доцније за плод имало установљење научне едиције *Исѿок и Византија*, чији је он био уредник.

UN VÉRITABLE “SÉMINAIRE”

По повратку у Париз Мије је постао предавач на Практичној школи високих студија. Установљена 1868. године, у време дебата о квалитету високог образовања у Француској, са циљем, како јој и само име каже, да поред теоријског својим студентима омогући и практични рад, било путем похађања семинара, било кроз лабораторијска истраживања.⁵³ У време оснивања ова високошколска установа имала је четири одсека: за математику, физику и хемију; за природне науке; за психологију; те за историјске и филолошке науке. Пети одсек посвећен студијама религије установљен је 1886. године са намером да замени теолошки факултет који је годину дана раније укинут на Сорбони⁵⁴, док је доцније, 1947. го-

⁵² Мијеова писма Пердризеу могу се прочитати на сајту архива Пола Пердризеа. У њима се, између осталог, чита колико су се и Мије и Жугие залагали за Пердризеов избор у Академију за натписе и лепу књижевност. <http://perdrizet.hiscant.univ-lorraine.fr/> [9. 04. 2020].

⁵³ О историји и развоју ове установе: *L'École Pratique des Hautes Études. Invention, érudition, innovation de 1868 à nos jours*, ed. P. Henriot, Paris: Somogy éditions d'art, 2018.

⁵⁴ J. Toutain, *La Section des sciences religieuses de l'École Pratique des Hautes Études, de 1886 à 1911*, Annuaire EPHE SR 1909–1910 (1909), 9–14.

дине основана шеста секција Економске и друштвене науке на челу са Фернаном Броделом (Fernand Braudel, 1902–1985), која је средином седамдесетих година прошлог века прерасла у засебну институцију (École des hautes études en sciences sociales). Мијеовом приступу истраживању као и образовању студената, у којем су подједнако важни били теренски и кабинетски рад, у потпуности је одговарао систем који је промовисала Практична школа. Он је у овој институцији нашао плодно тло за установљење академске колекције, која је имала важан удео у формирању студената, који су могли да се у оквиру Мијеовог семинара посвете практичном раду и истраживањима.

Намеру да оснује Византијски музеј или пак једну византијску колекцију Мије је формулисао током свог теренског рада у Грчкој.⁵⁵ Наиме, у извештају о раду Француске школе у Атини за 1898. годину, њен директор, Теофил Омол, између осталог пише и о Мијеовим текућим пословима и плановима. Он на том месту наводи да је Мије прегао да фотографише, узме отиске, уради планове, нацрта, копира у техници акварела или уљаним бојама што већи број примера архитектуре, скулптуре, сликарства или византијске декорације како би основао у Паризу један музеј за учење грчке средњовековне археологије. Та Мијеова идеја је наишла на значајну подршку више француских националних институција, попут Академије за натписе и лепу књижевност, Управе за високо образовање и Сорбоне, где су се за њу заложили Беје, Омол, Шлимберже и Лавис. Иако првобитно замишљена као збирка намењена Универзитету, она је 1901. године установљена на Практичној школи и придружена Мијеовој катедри под називом Хришћанска и византијска колекција и за њен смештај су биле одређене три сале.⁵⁶

⁵⁵ Millet, *Lettre relative à sa mission au Mont-Athos*, 517.

⁵⁶ Idem, *La collection byzantine de l'École des Hautes-Études*, BZ 10/1 (1901), 378–379. О колекцији и њеном значају: С. Jolivet-Lévy, *Gabriel Millet (1867–1953), le Mont-Athos et la 'Collection chrétienne et byzantine' de l'École Pratique des Hautes Études*, in: *Mount Athos at the Years of Liberation*, ed. N. G. Tutos, Thessaloniki: Agioreitike Estia, 2013, 335–343; J. Soria, *Enseigner l'histoire de l'art byzantin en France vers 1900: le rôle de la collection 'Chrétienne et byzantine'*, in: *Université et histoire de l'art. Objets de mémoire (1870–1870)*, ed. M. Lagrange, Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2017, 123–131; I. Rapti, *L'objectif à la recherche de Byzance: les photographies de la collection chrétienne et byzantine de Gabriel Millet*, in: *L'École Pratique des Hautes Études. Invention, érudition, innovation de 1868 à nos jours*, 651–657.

Сл. 10.
 Париз, Сорбона, Практична школа високих студија, Габријел Мије држи предавање, почетак XX века (NuBIS, <https://nubis.univ-paris1.fr/ark:/15733/rtz>, приступљено 16. 06. 2020.)

Fig. 10.
 Paris, La Sorbonne, École des Hautes Études, conférence de professeur Millet, debut du XXe siècle (NuBIS, <https://nubis.univ-paris1.fr/ark:/15733/rtz>, accédé 16. 06. 2020)

Мијеова замисао о Колекцији као својеврсном центру изучавања и размене сазнања о хришћанској и византијској уметности и археологији наишла је на подршку његових блиских сарадника и колега, који су личним донацијама значајно помогли њен развој. У уводу каталога колекције, Мије образлаже назив Колекције, дефинише њен просторни и временски оквир као и правац у коме треба да се развија и користи, те наводи њене донаторе.⁵⁷ Поред књига и сепарата, те акварела, цртежа фресака и мозаика, као и планова и пресека основа, свакако најзначајнији део Колекције биле су фотографије, пре свих оне настале током Мијеових истраживачких мисија у Грчкој, Италији и Истри. Дубоко уверен да је фотографија незаобилазан инструмент у истраживачком раду, прегао је да колекцију допуни снимцима других истраживача и институција, па је тако, примера ради, од Палестинског православног царског друштва добио албуме са снимцима из централне Сирије и Палестине, а од блиског пријатеља Пердризеа снимке Константинопоља. Захваљујући размени, у колекцији се, између осталог, нашао и албум снимака Свете Горе Никодима Кондакова.⁵⁸ Та размена фотографија и албума имала је између осталог за циљ да у што већој мери олакша и обогати објављивање публикација серије *Сјоменици византијске уметности*, као и да успостави „хармонију и неопходну сарадњу у циљу унапређења студија византијске археологије“⁵⁹ између француске едиције и сличних издавачких подухвата ван Француске.

Мије се током читаве академске каријере старао о проширењу Колекције. Напоре је усмерио на формирање велике фототеке са намером да њоме обухвати све гране византијске уметности. Она је на првом месту значајно обogaћена снимцима насталим током Мијеових научних екскурзија, као што су биле оне током којих је истраживао српске средњовековне споменике.⁶⁰ Истовремено се трудио да је прошири донацијама и откупима снимака. Тако је, примера ради, године 1934. откупио од Империјалног отоманског музеја 117 црно-белих фотографија фор-

⁵⁷ Каталог је прво објављен у Годишњаку Практичне школе 1902. године, а потом и наредне године као засебна публикација. G. Millet, *La collection chrétienne et byzantine*, 1–10.

⁵⁸ *Ibid.*, 8.

⁵⁹ Millet, *La collection byzantine de l'École des Hautes-Études*, 378–379.

⁶⁰ О истраживањима српских споменика в. рад Д. Прерадовић, *Габријел Мије: истренска истраживања српских сјоменика и њихови резултати*, у овом зборнику.

мата 18 × 24 cm, изузетног квалитета. У питању су снимци декоративне и архитектонске скулптуре који се, брижљиво организовани у целине, и данас чувају у својим оригиналним албумима насловљеним Константинопољ VI и Константинопољ VII, а који су послужили Мијеовом наследнику Андре Грабару (Андрей Николаевич Грабар, 1896–1990) приликом рада на синтези о скулптури византијске престонице.⁶¹ Грабар је наставио рад на проширењу фототеке и објавио је њен ажурирани каталог 1955. године.⁶² Доминик Кузон (Dominique Couson, 1939–) прире-

⁶¹ C. Jolivet-Lévy, I. Lagou, *Gabriel Millet et ses albums de photographies des sculptures du musée archéologique d'Istanbul. La 'Collection chrétienne et byzantine' de l'École Pratique des Hautes Études*, in: *Éclats d'antiques. Sculptures et photographies*, Gustave Mendel à Constantinople, ed. M. Poulain, F. Queyrel, G. Paquot, Paris: A. Colin, 2013, 173–185.

⁶² A. Grabar, *Catalogue des négatifs de la collection chrétienne et byzantine fondée par Gabriel Millet*, Paris: Presses Universitaires, 1955.

дила је акрибичан каталог снимака насталих у периоду између 1906. и 1935. године на простору бивше Југославије.⁶³ Временом је Колекција поистовећена са именом свог оснивача и данас ова јединствена збирка, која броји више од сто двадесет хиљада докумената (33.000 стаклених плоча, 33.200 целулоидних негатива, 38.500 фотографија и 25.000 дијапозитива)⁶⁴ носи назив: Фототека Габријел Мије: Хришћанска и византијска колекција (Photothèque Gabriel Millet, Collection chrétienne et byzantine).

Мијеов педагошки рад одвијао се између предавања и семинара на којима је својим студентима показивао снимке из Хришћанске и византијске колекције (сл. 10). Програм предавања био је усклађен са његовим актуелним истраживањима, а семинар место на којем су његови ђаци имали прилику да представе своја истраживања. Он је на Практичној школи високих студија предавао до краја своје професорске каријере, када је 1937. године као седамдесетогодишњак отишао у пензију. Такође, од 1926. године предавао је и на Колеж де Франсу, на катедри за историју уметности и естетику, где је својим слушаоцима показивао богати фотографски материјал прикупљен током многобројних научних мисија. Он је тада по први пут у програм ове институције увео историју уметности Византије и словенских земаља у средњем веку, међу којима је значајно место дато Србији.⁶⁵

LES ÉCOLES

Недуго по повратку у Париз из Атине, Мије је позван да напише поглавља о византијској уметности и о источно-хришћанској уметности за монументалну вишетомну *Историју уметности* коју је приредио Андре Мишел (André Michel, 1853–1920), што посредно говори о статусу који је имао у научним круговима.⁶⁶ За разлику од историје византијске умет-

⁶³ D. Couson, *Catalogue des documents photographiques originaux du fonds Gabriel Millet: monuments médiévaux de Yougoslavie, missions 1906–1935*, Louvain: Peeters, 1988.

⁶⁴ Подаци су преузети са званичне интернет странице Фототеке Габријел Мије: <https://www.ephe.fr/bibliotheques/bibliotheques-et-centres/phototheque-gabriel-millet-collection-chretienne-et-byzantine> [16. 06. 2020].

⁶⁵ M. Gabriel Millet *Au Collège De France, Byzantion 2* (1925), 645.

⁶⁶ G. Millet, *L'art byzantin*, in: A. Michel, *Histoire de l'Art I*, Paris: A. Colin, 1905, 127–301; idem, *L'art chrétien d'Orient, du milieu du XIIe au milieu du XVIe siècle*, in: A. Michel, *Histoire de l'Art III/2*, Paris: A. Colin, 1908, 928–962.

ности Шарла Бејеа, ограничене на период до 1204. године,⁶⁷ Мије је у свој преглед укључио и до тада занемарену уметност након обнове Царства, као и уметност насталу на простору под византијским културним утицајем. Стога други напис има и посебан значај за српску средњовековну уметност, која је том приликом први пут била укључена у један референтни преглед европске историје уметности. Но, главна преокупација по повратку у домовину био је рад на две обимне дисертације, тада неопходне за стицање звања доктора наука. Истраживање иконографије Јеванђеља на основу материјала који је скупио у Мистри, на Светој Гори и приликом изучавања српских споменика 1906. године, као и студија о архитектури тзв. грчке школе у оквиру византијске архитектуре заокупили су готово сву његову пажњу све до њиховог објављивања средином Великог рата.⁶⁸ Наиме, студија о грчкој школи у византијској архитектури завршена је 1911. године,⁶⁹ док су први табаци књиге о иконографији Јеванђеља ушли у штампу фебруара 1913,⁷⁰ али су се околности за њихово публиковање стекле тек 1916. године. Са три године доцније објављеном студијом о старој српској архитектури, Мије је заокружио рад на својим великим синтезама, које су свака на свој начин имале снажан утицај на потоње истраживаче. Тек по одласку у пензију нашао је времена да уз помоћ колега заврши давно започета истраживања о сликарству Трапезунта,⁷¹ као и о литургијском везу, о којем је приредио две публикације, којима је још једанпут поставио темеље важном и до тада

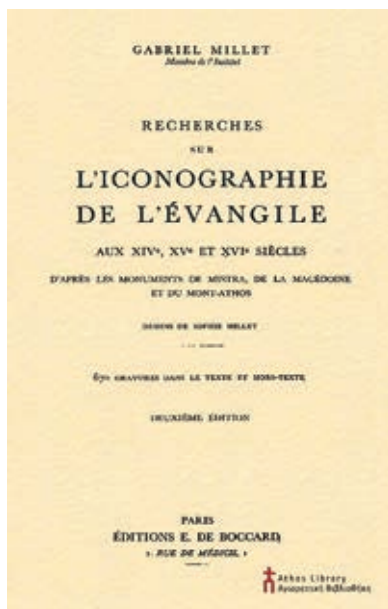
⁶⁷ Бејеова књига је први покушај да се напише историја византијске уметности. Написана је пре 1883. године, а до 1904. године је доживела чак четири издања у Француској, која је њен аутор редовно допуњавао резултатима нових истраживања. Њу је Беје написао, како то сам каже у уводу, на основу личних истраживања и скромне литературе на француском и немачком језику. Књигу Никодима Кондакова о историји византијске уметности и иконографије из 1876. године није познавао (Н. Кондаков, *История византийского искусства и иконографии по миниатюрам греческих рукописей*, Одесса: Типография Ульриха и Шульце, 1877), али је зато Бејеова књига већ 1888. године преведена на руски језик. Шарл Беје је том књигом обухватио период од формирања ранохришћанске уметности до пада Цариграда у руке крсташа 1204. године, покушавши да одговори на нимало једноставна питања порекла византијске уметности, те да је систематизује и валоризује. С. Bayet, *L'Art byzantin*, Paris: May & Motteroz, 1883².

⁶⁸ G. Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile*; idem, *L'École grecque*.

⁶⁹ Idem, *L'École grecque*, 197.

⁷⁰ Idem, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile*, 691.

⁷¹ Millet, Talbot Rice, *Byzantine Painting at Trebizond*.

Сл. 11.
Gabriel Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, насловна страна

Fig. 11.
Gabriel Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, couverture

занемареном пољу истраживања.⁷² У међувремену се значајно ангажовао на промоцији византијских студија кроз сарадњу са међународном заједницом византолога и приређивање обимних тематских зборника.

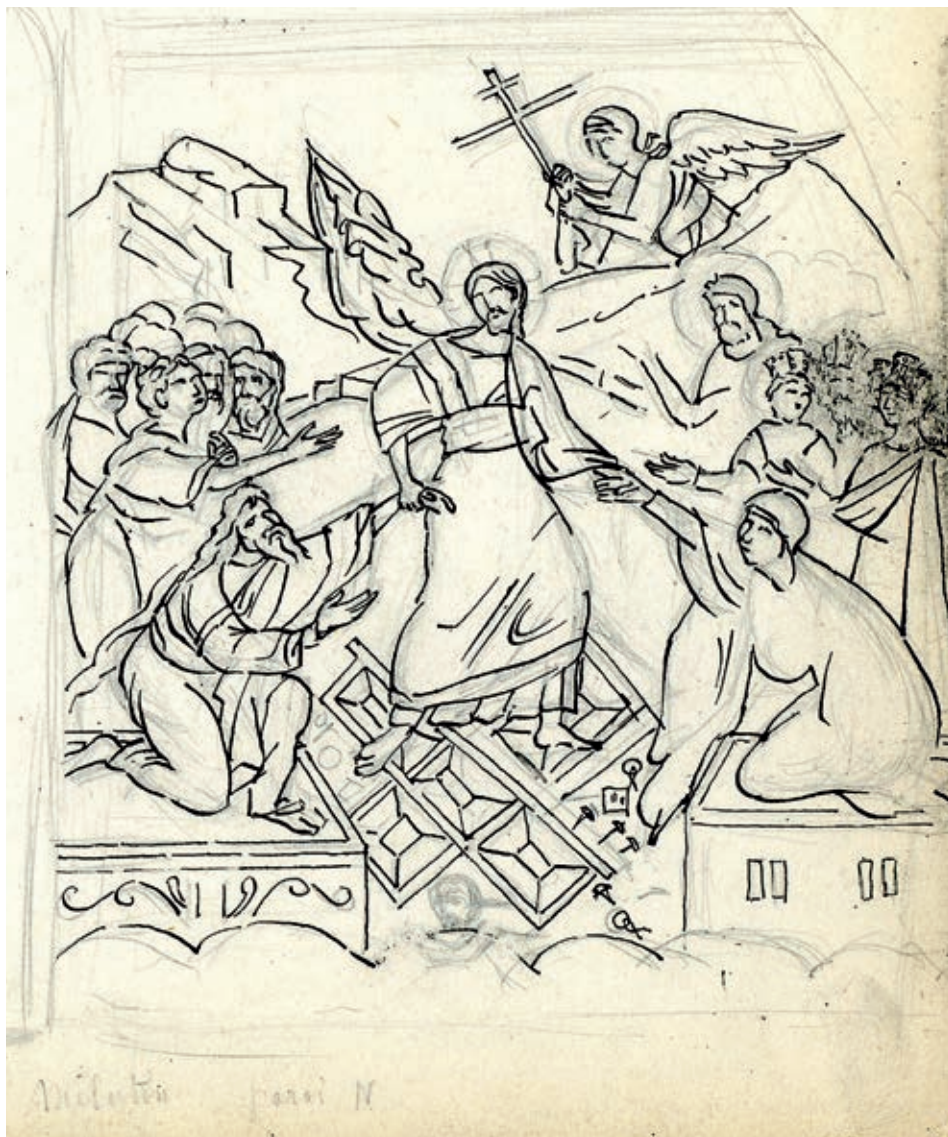
Амбициозно осмишљено, Мијеово најобимније дело о иконографији Јеванђеља написано је на више од осам стотина страница и илустровано са готово седамсто цртежа Софи Мије (сл. 11, 12) и фотографија самог аутора. Ово Мијеово дело, на којем је радио дуги низ година, није у својој коначној верзији у потпуности одговорило почетној идеји аутора, који у предговору књиге изражава жаљење што није успео да напише “petit chef-d'œuvre de logique et d'harmonie”.⁷³ Мије је прегао да огроман и до тада углавном непознат материјал, чији је он без сумње био најбољи познавалац, сакупи на једном месту и систематизује у покушају да одговори на порекло иконографских решења сваке појединачне сцене. Дугачки Дилов приказ ове књиге на најбољи начин истиче њене квалитете – али с правом подвлачи и њене мањкавости, пре свега преодимне и прекомпликоване а понекад и непотребне анализе, које неретко замагују основну нит књиге.⁷⁴ У првом, дужем делу књиге у којем истражује јеванђеоске сцене Великих празника, страдања, те Васкрсења и посмртних јављања, Мије анализира сваки, па и најмањи детаљ и гест, а све то у циљу идентификације њеног порекла, византијског, источног или пак италијанског. У другом делу, насловљеном „Школе“, он покушава да обједини резултате те обимне и минуциозне анализе и да донесе закључке који се односе на основне идеје византијске уметности у периоду између XIV и XVI века. У вези са овим, Дил му замерашто, по узору на Стжиговског (Josef Strzygowski, 1862–1941), сматра да уметници тог времена проналазе узор у малим црквама у Грчкој, а првенствено на Истоку, те да је из тог разлога могуће говорити о директним сиријским и палестинским утицајима на иконографска решења у Италији и у словенским земљама.⁷⁵ Наиме, Мије је у свом раду идентификовао две

⁷² G. Millet, H. des Ylouses, *Broderies religieuses de style byzantin*, vol. I–II, Paris: Ernest Leroux – Presses Universitaires de France, 1939 et 1947; G. Millet, *La Dalmatique du Vatican: les élus, images et croyances*, Paris: Presses universitaires de France, 1945.

⁷³ Idem, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile*, VII.

⁷⁴ Ch. Diehl, *La dernière renaissance de l'art byzantin* [G. Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris 1916], *Journal des savants* 8 (1917), 361–376.

⁷⁵ *Ibid.*, 366.

Сл. 12.
Софи Мије, теренска бележница,
Краљева црква у Студеници,
Силазак у Ад, цртеж графитном
оловком и тушем, 1906. год. (Collège
de France, Fonds Gabriel Millet, 51
CDF 95-1, 1, 43)

Fig. 12.
Sophie Millet, carnets de croquis,
Studenica, église du Roi, descente du
Christ aux Enfers, dessin au crayon
et à l'encre de chine, 1906 (Collège
de France, Fonds Gabriel Millet,
51 CDF 95-1, 1, 43)

школе, македонску – отворену према утицајима са Истока и из Италије, и критску – верну византијском идеализму, али је у свом раду у потпуности занемарио сликарство у престоници Царства. У прву, македонску школу, поред Митрополије и Вронтохиона у Мистри и српских споменика из времена краља Милутина (1282–1321) и краља и цара Душана

(1331–1355) убраја и оне из Новгорода и његове околине, као и сликарство светогорских манастира Ватопеда, Хиландара, Светог Павла, Кастамонита и Протатона. Са друге стране, критској школи је приписао сликарство Лавре, Ставрениките, Дионисија и Дохијара, као и већину цркава на Метеорима, дела Теофана Грка и Андреја Рубљова, а њен иконографски избор проналази у сликарству Перивлепте и Пантанасе у Мистри. Тако осмишљена подела била је, како то добро запажа Виктор Лазарев (Виктор Никитич Лазарев, 1897–1976), под утицајем застарелих теорија Лихачева (Николај Петрович Лихачев, 1861–1936) и Кондакова, те ни у време када је објављена није могла да буде актуелна, а још мање да истрпи пробу времена.⁷⁶ Посебан проблем представља Мијеова хипотеза о утицајима сијенског сликарства Дуечента на византијско, односно сликарство македонске школе наредног столећа, што је била тема којој се враћао и у наредним годинама, посебно поводом српског средњовековног сликарства.⁷⁷ Коначно, свакако највећа замерка Мијеовом методолошком приступу односи се на чињеницу да се он бави искључиво иконографијом, али не и стилем. Наиме, Мије је био става да је стил “*affaire de métier et n'intéresse que le praticien*”.⁷⁸ На све тада изречене замерке Мије је одговорио невеликим есејем о иконографском методу објављеним 1917. године, који је могуће читати као његов научни *credo*.⁷⁹ Мијеов приступ близак је методологији лингвиста с обзиром на то да иконографију појми као језик. Будући језик, иконографија јесте колективно дело. У складу са тим, Мије је сматрао неопходним проналажење законитости по којима се тај језик формира, а то је примарно значило класификовати, конституисати групе које чине веће скупове, а потом међусобном успоређбом одредити њихове сличности и заједничко порекло/прототип. Мије је у иконографским решењима препознао три различита праузора, односно традиције: хеленистичку, са одликама идеализма, која је опстала у грчким градовима Египта и Азије, затим источну традицију Сирије, Месопотамије, Анадолије, Јермени-

⁷⁶ В. Лазарев, *Историја византијског сликарства*, Београд: Глобосино Александрија, 2004, 158, п. 9.

⁷⁷ G. Millet, *Sur les rapports entre l'art italien et l'art byzantin dans les Balkans au XIVe siècle*, in: *L'Italia e l'arte straniera*, ed. R. Papini, Roma: Maglione e Strini, 1922, 92–95; idem, *L'art des Balkans et l'Italie au XIIIe siècle*, *Studi bizantini e neoellenici* 6 (1940), 272–297.

⁷⁸ Idem, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile*, VIII.

⁷⁹ Idem, *Essai d'une méthode iconographique*, *Revue archéologique* 5 (1917), 282–288.

је и Кавказа којој је главна карактеристика реализам, и коначно византијску, која је успела да очува античку племенитост и осећај за меру.⁸⁰ Када је пак реч о наративним циклусима који су били центар Мијеовог интересовања, сматра се да су се они формирали током V и VI столећа под утицајем кападокијских црквених отаца, те да се прво јављају у рукописима, одакле су прешли у зидно сликарство. Мије традицију изгубљених узора препознаје у доцнијим репликама. Његову пажњу су посебно привукла два рукописа из XI односно XII века: чувено париско тетрајеванђеље, *Parisinus graecus 74*, и знаменити кодекс *Laurentianus VI 23*, за које сматра да су проистекла из два различита прототипа, први из антиохијског, а други из цариградског. Према томе, модел наративног циклуса могао је потицати из једног од ова два центра, престонице Царства или пак из Азије.⁸¹ С обзиром на то да у својим разматрањима готово никада није узимао у обзир стилску анализу, његов приступ резултирао је „неприродним“ груписањем фреско-ансамбала у одређене целине, односно школе.

Тражење праузора и сврставање у групе, које је доследно називао школама, принципи су којима се руководио, било да је реч о изучавању иконографских, било архитектонских решења. Чињеница је, међутим, да су и књига о иконографији јеванђеља и она о грчкој школи у византијској архитектури неисцрпни рудници података и у том смислу и данас неопходни приручник у раду, те не изненађује што су обе ове књиге доживеле репринт издања.⁸²

Једнако као и у случају студије о иконографији Јеванђеља, полазна тачка дисертације о грчкој школи у византијској архитектури биле су цркве Мистре (сл. 13). Обе књиге се, према њиховом аутору, могу читати и као коментар раније објављеног албума споменика Мистре, града у којем су се, према Мијеу, сусреле две традиције – грчка и цариградска.⁸³ Но, ова студија је и хронолошки и територијално много обимнија од анализе мистарских цркава, будући да је Мије на овом месту проу-

⁸⁰ *Ibid.*, 284.

⁸¹ *Ibid.*, 285–286.

⁸² G. Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris: E. de Boccard, 1960; idem, *L'École grecque dans l'architecture byzantine*, London: Variorum Reprints, 1974.

⁸³ Idem, *L'École grecque*, IX.

Сл. 13.
Gabriel Millet, *L'École grecque dans l'architecture byzantine*, насловна страна

Fig. 13.
Gabriel Millet, *L'École grecque dans l'architecture byzantine*, couverture

Сл. 14.
Gabriel Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, насловна страна

Fig. 14.
Gabriel Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, couverture

чио архитектуру на територији Грчке од династије Македонаца до краја Царства. Будући да грчку школу у архитектури сматра за оригиналну и аутономну целину, он је себи ставио у задатак да дефинише карактеристике грчких цркава и да их одреди у односу на престоницу Царства и њене хеленистичке узорне и утицаје са једне, као и у односу на друге оријенталне утицаје, са друге стране.⁸⁴ Књига је подељена на три поглавља у којима се анализирају план, форма, те техника градње и декорација фасада цркава. Приступајући на такав начин материји, Мије, примера ради, у анализи крстообразних цркава долази до закључка да се оне у Грчкој разликују од цариградских по светилишту које заједно са наосом твори крстообразни простор храма, па се тако у мистарским црквама купола ослања на два стуба у наосу и два ступца светилишта, док у Цариграду куполу носе четири стуба или ступца у средишту наоса. На основу тога, Мије закључује да је грчка школа остала верна традицијама хришћанског Истока.⁸⁵ До једнаког закључка је дошао анализирајући форме и технику градње цркава.

Мије је на сличан начин приступио изучавању планова и форми задужбина српских владара и властеле, али је књигу о старој српској архитектури организовао на посве другачији начин, следећи хронолошки принцип – од првих задужбина Стефана Немање до маузолеја деспота Стефана Лазаревића и цркве челника Радича (сл. 14).⁸⁶ У складу са хронологијом и територијалном распрострањеношћу споменика, он је установио поделу на три локалне школе: рашку, византијско-вардарску и моравску.⁸⁷ Та, прва свеобухватна систематична студија српске архитектуре широко је прихваћена у међународној,⁸⁸ а првенствено у дома-

⁸⁴ *Ibid.*, 1.

⁸⁵ *Ibid.*, 56–94.

⁸⁶ G. Millet, *L'ancien art serbe. Les églises*, Paris: E. de Boccard, 1919.

⁸⁷ О Мијеовој студији старе српске архитектуре в. рад Јелене Јовановић у овом зборнику.

⁸⁸ Мијеова књига наишла је на изузетан пријем код француских византолога, који су у својим приказима имали само речи хвале за њу. L. Bréhier, *L'architecture serbe au moyen âge*, *Le moyen âge* 23 (1921), 150–171; G. de Jerphanion, G. Millet, *L'ancien art serbe. Les Églises*, *Paris 1919*, *Mélanges de l'Université Saint-Joseph Beyrouth* 8 (1922), 456–461; J. Laurent, *Gabriel Millet, L'ancien art serbe: les églises*, *Revue archéologique* 19 (1924), 431–433; F. Cumont, *Gabriel Millet. L'ancien art serbe I. Les Églises*, *Revue belge de philologie et d'histoire* 1/3 (1922), 561–562; O. M. Dalton, *Review of Gabriel Millet L'ancien art Serbe: les Églises*, *The Antiquaries Journal* 2 (1922), 398–400. Мијеова

Gabriel Millet

L'ANCIEN
ART SERBE
LES ÉGLISES

PARIS
E. de BOCCARD, Éditeur
1, Rue de Médecin
1919

ћој средини, где су Мијеова методологија и терминологија и данас заступљене, један век од њеног објављивања.⁸⁹ Мијеова књига, међутим, никада није преведена на српски језик, али је почетком овог столећа приређено њено репринт издање.⁹⁰

“... UNE SORTE D’HARMONIE ET DE COLLABORATION NÉCESSAIRES AU PROGRÈS RATIONNEL DES ÉTUDES D’ARCHÉOLOGIE BYZANTINE”⁹¹

Године 1919. Мије је постао дописни члан Академије за натписе и лепу књижевност, а од 1929. године и њен редовни члан, и то на месту преминулог Гистава Шлимбержеа. Француска му је 1920. године доделила Легију части у рангу витеза. Вредно научно признање за дугогодишњи рад, на препоруку Академије, било је постављање на место професора на катедри за естетику и историју уметности на Колеж де Франсу 1926. године. Исте године је позван у Америку да одржи низ предавања о источно-хришћанској уметности.⁹² У Србији је 1920. године проглашен за дописног члана Краљевске академије, 1927. за почасног члана Матице српске из Новог Сада, а био је и дописни члан Руске академије наука, почасни члан Румунске академије, Атинске академије и Понтификалне академије за археологију. Те бројне међународне почести су биле признање за Мијеов научни рад, као и одраз његовог великог ангажмана на сарадњи са интернационалном заједницом византолога. Треба истаћи да је Мије био један од ретких француских истраживача који је познавао и говорио словенске језике, руски и српски пре свих, и да је помно и са великим интересом пратио научну продукцију на тим језицима. Гајио је велико лично и професионално поштовање

подела српске архитектуре на три школе прихваћена је у свим значајнијим прегледима византијске архитектуре: R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine architecture*, London: Yale University Press, 1986⁴, 433–440; C. Mango, *Architettura Bizantina*, Milano: Electa, 1977, 173–178; М. Шупут, В. Кораћ, *Архитектура византијској светиа*, Београд: Народна књига: Алфа, 1998, 235–246, 328–354, 357–366.

⁸⁹ О рецепцији и статусу Мијеовог дела у домаћој историографији видети текстове Олге Шпехар и Ивана Стевовића у овом зборнику.

⁹⁰ G. Millet, *L’ancien art serbe. Les églises*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

⁹¹ Millet G., *La collection byzantine de l’Ecole des Hautes Etudes*, 378–379.

⁹² *International conference on Oriental Art*, The American Magazine of Art 17/12 (1926), 658.

према Кондакову, а сви релевантни радови руских истраживача уврштени су у библиографију истраживања Јеванђеља. Мије је по потреби био посредник између руских истраживача који су након револуције остали у домовини и редакције часописа *Byzantion*.⁹³ Будући једнако добар познавалац немачког језика, постарао се да редигује превод и напише уводну студију за књигу Стжиговског о хришћанској уметности Сирије.⁹⁴

За Мијеа су године између два светска рата значиле, осим предавања на две престижне образовне институције, где је са пуно пажње пратио и подржавао истраживања својих студената, обиман рад на приређивању неколико значајних публикација којима се посветио са много, њему својствене, бриге. Године 1924. је у част осамдесетог рођендана Гистава Шлимбержеа објављен двотомни зборник са прилозима чак 58 научника, који су приредили нумизматичар Жил Адриен Бланш (Jules Adrien Blanchet, 1886–1957) и Габријел Мије.⁹⁵ Била је то прилика за Мијеа да још једанпут ода почаст истраживачу кога је сматрао својим учитељем, усуђујемо се рећи и заштитником, са којим је с временом развио близак професионални и пријатељски однос.⁹⁶ То је за њега, будући стасалог без родитељске бриге, имало посебну вредност. Нимало изненађујуће, Мијеов рад у овом зборнику, у складу са Шлимбержеовим монументалним делом из византијске сигилографије, имао је за тему печате византијских трговаца.⁹⁷

Габријел Мије је године 1928. покренуо едицију *Исиџок и Византија* (*Orient et Byzance*), са поднасловом „студије средњовековне уметности“, које су пу-

⁹³ Наиме, Ајналов преко Мијеа обавештава уредништво часописа да жели да пошаље два чланка, један о Светој Софији у Кијеву и манастиру Светог Михајла, и други који се тиче једног рукописа са минијатурама Георгија Хамартолоса (XIII век), *“Byzantion” et les savants russes*, *Byzantion* 1 (1924), 718.

⁹⁴ G. Millet, *Étude préliminaire*, in: J. Strzygowski, *L'ancien art chrétien de Syrie: son caractère et son évolution d'après les découvertes de Vogüé et de l'expédition de Princeton; la façade de Mschatta et le calice d'Antioche*, Paris: E. de Boccard, 1936.

⁹⁵ *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger à l'occasion du quatre-vingtième anniversaire de sa naissance 1–2*, ed. J. Adrien Blanchet, G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1924.

⁹⁶ О блиском односу двојице истраживача сведочи и њихова обимна кореспонденција која се чува у архиви француског Института (Ms 4269).

⁹⁷ G. Millet, *Sur les sceaux des commerciaux byzantins*, in: *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger* 2, 303–327.

Сл. 15.
Букурешт, део учесника првог међународног византолошког конгреса испред Фондације Карол, 1924. године (*Compte-rendu du Premier Congrès International des Études byzantines*, 17)

Fig. 15.
Bucarest, groupe de congressistes devant la Fondation Carol pendant le premier congrès international des études byzantines, 1924 (*Compte-rendu du Premier Congrès International des Études byzantines*, 17)

бликоване под његовим уредништвом. Прва свеска те едиције била је докторска дисертација његовог наследника на катедри Практичне школе, Андреа Грабара, о религиозном сликарству у Бугарској, за коју је предговор написао Мије,⁹⁸ а исте, 1928. године су објављене и две књиге о зидном сликарству Буковине и Молдавије, односно Влашке, из пера Мијеовог ђака Јона Штефанескуа (Ion D. Ștefanescu, 1886–1981).⁹⁹ Мије се постарао да у част Теодора Успенског приреди монументални зборник наслова *Византијска уметносћ ког Словена (L'art byzantin chez les Slaves)*, у оквиру којег је први, двотомни, део био посвећен Балкану, а други, такође двотомни, старој Русији и Словенима католичке вероисповести.¹⁰⁰ Ова едиција имала је посебног значаја у промовисању истраживача који нису долазили из Француске, као и тема којима се француски истраживачи нису нарочито бавили. Затварање Руског археолошког института у Цариграду 1914. године, на чијем је челу од оснивања био Теодор Успенски, као и изолација руских истраживача након Револуције 1917. године, означили су и прекид у сарадњи руских и западних византолога,¹⁰¹ те је Мије тим зборницима посвећеним Успенском желео да ода почаст овом великом научнику, али и да упозна међународну јавност са рецентним резултатима истраживања словенских колега. Тако су прилику да у том зборнику објаве своја најновија истраживања имали и српски истраживачи, међу којима су, између осталих, Александар Дероко и Ђурђе Бошковић, обојица Мијеови блиски сарадници.¹⁰²

Ова едиција осмишљена је и покренута у периоду током којег се Мије вратио на Балкан, прво зарад учествовања на првим конгресима византолога, организованим у Букурешту 1924. године, а потом у Београду 1927. године. Са једне стране, била је то за Мијеа прилика да се врати

⁹⁸ A. Grabar, *La peinture religieuse en Bulgarie*, Paris: P. Geuthner, 1928.

⁹⁹ I. D. Ștefanescu, *L'Évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle*, Paris: P. Geuthner, 1928; idem, *Contribution à l'étude des peintures murales Valaques (Transylvanie, district de Vâlcea, Târgoviște et région de Bucarest)*, Paris: P. Geuthner, 1928.

¹⁰⁰ *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1; L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/2; L'art byzantin chez les Slaves. L'ancienne Russie, les Slaves catholiques*, deuxième recueil dédié à la Mémoire de Théodore Uspenskij, vol. 1–2, ed. G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1932.

¹⁰¹ "Byzantion" et les savants russes, 717.

¹⁰² A. Derocco, *Les deux églises des environs de Ras*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 130–145; Dj. Bošković, *Deux églises de Milutin: Staro Nagoričino et Gračanica*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 195–212.

раду на терену, првенствено проучавању српских споменика, а са друге да се сретне са иностраним колегама и да узме активног учешћа у раду међународне заједнице византолога и у промоцији византијских студија. Наиме, иницијатива за организацију једног посебног византолошког конгреса покренута је 1923. године током Петог међународног конгреса историјских наука, који је одржан у Бриселу, на предлог румунског историчара Николе Јорге.¹⁰³ Тада је одлучено да се први конгрес византолога организује наредне године у Букурешту, а истом приликом је и донета

¹⁰³ О првим византолошким конгресима: М. Nystazopoulou-Pélékidou, *L'histoire des congrès internationaux des études byzantines – Première Partie*, Byzantina Symmeikta 18 (2008), 11–33; S. Maufroy, *Les premiers congrès internationaux des études byzantines: entre nationalisme scientifique et construction internationale d'une discipline*, Revue germanique internationale 12 (2010), 229–240.

одлука о покретању интернационалног гласила византолога – часописа *Byzantion*, чији је први број изашао у Бриселу на јесен 1924. године. Обе идеје снажно су подржали како Шарл Дил, тако и Габријел Мије. Први међународни византолошки конгрес одржан је у Букурешту од 14. до 20. априла 1924. године.¹⁰⁴ У његовом раду је учествовало 60 научника из 12 земаља, али међу њима није било истраживача из Немачке, Аустрије и Мађарске (сл. 14). Током тог првог конгреса је установљена, по угледу на друге сличне манифестације, до данас важећа пракса, према којој је радном делу конгреса у трајању од једне недеље следила научна екскурзија током које су учесници имали прилику да се упознају са културним наслеђем земаља организатора, првенствено касно-античким и средњовековним, али и да посведоче о актуелном стању земље домаћина. Док је у Румунији на челу француских византолога био Шарл Дил, три године касније, током Другог византолошког конгреса који је одржан у Београду 1927. године, француску делегацију предводио је Габријел Мије. Њега је домаћа јавност дочекала са пуно ентузијазма, а ондашња дневна штампа, која је иначе акрибично извештавала о Конгресу, дираним речима је поздравила уваженог византолога и осведоченог пријатеља српског народа. Поред активног учешћа у раду конгреса, Мије је током екскурзије имао прилике да колегама говори о њему посебно блиским споменицима у Старом Нагоричину и Грачаници.¹⁰⁵ Београдски конгрес, а потом и наредни одржан три године касније у Атини, оба са вишеструко већим бројем земаља учесница и излагача од оног у Букурешту и значајно већим бројем сесија, били су прилика да се стекне реалан увид у стање византијских студија, како на интернационалном нивоу, тако и у свакој земљи појединачно, као и да се успоставе важне међународне сарадње. Од зачетка идеје о организацији византолошких конгреса, намера је била да се они организују у земљама у којима су очувани византијски споменици, било да је реч о некадашњој територији Царства или о земљама византијске културне сфере. Стога не изненађује чињеница да су прва четири конгреса одржана на Балкану (четврти је, наиме, организован у Софији 1934. године), у земљама које су се сматрале легитим-

¹⁰⁴ *Compte-rendu du Premier Congrès International des Études byzantines. Bucarest, 1924*, ed. С. Marinescu, Bucarest: Datina românească, 1925.

¹⁰⁵ О Мијеовом учешћу на Другом византолошком конгресу у тексту Д. Прерадовић, *Габријел Мије: шеренска истраживања српских споменика и њихови резултати*, у овом зборнику.

ним духовним наследницима византијске цивилизације. На тај избор је свакако утицао и политички поредак установљен на овом простору по окончању Првог светског рата. Габријел Мије, који је наместо болесног Шарла Дила предводио француске византологе у Бугарској, предложио је у име француске владе да се Шести конгрес планиран за 1939. годину одржи у Бејруту у Сирији, која је у то време, што није без значаја, била под неком врстом француског протектората.¹⁰⁶ Тај предлог поновио је и у Риму 1936. током одржавања Петог конгреса и он је тада једногласно прихваћен. Но, локација конгреса је, услед новонасталих политичких околности, морала да буде промењена. Наместо Бејрута, конгрес је требало да се одржи од 2. до 7. октобра у Алжиру, који је у то време био под француском управом. Габријел Мије се прихватио његове организације. Писмо које је упутио председницима националних делегација садржавало је језгровита и систематична упутства у вези са избором предмета истраживања, односно тема излагања, које су имале допринети развоју византијских студија, све уз “en mettant en lumière ce dont ces dernières années les ont enrichies, de leur ouvrir des voies nouvelles et d’organiser, dans la mesure du possible, la recherche en commun par le partage du travail et la collaboration. Eclairer, coordonner, stimuler, tel pourrait être ainsi le service que on l’attendrait de nos Congrès”.¹⁰⁷ Но, “jamais vents contraires n’ont soufflé si fort sur nos projets d’assemblées qu’en cette année 1939”.¹⁰⁸ Будући да је непосредно пред почетак рада Конгреса избио Други светски рат, он је морао бити, овај пут дефинитивно, отказан.¹⁰⁹ Мије је са своје стране прегао да објави пристигле резимее предвиђених излагања.¹¹⁰ Шести византолошки конгрес одржан је тек 1948. године у Паризу, и њиме је председавао Габријел Мије, иако тада у деветој деценији живота. Током Париског конгреса основана је Међународна асоцијација византолошких студија (*L’Association internationale des études byzantines*) и за њеног почасног председника изабран је управо Габријел Мије.¹¹¹ Ово

¹⁰⁶ H. Grégoire, *Le congrès de Sofia*, Byzantion 10/1 (1935), 281.

¹⁰⁷ V. Laurent, *Sixième Congrès d’Études byzantines*, Échos d’Orient 37 (1938), 494.

¹⁰⁸ G. Millet, *Préface aux résumés des rapports et communications*, in: *Sixième congrès international d’études byzantines*, Alger (1939), ed. G. Millet, Paris: Comité d’organisation du congrès, 1940, 287.

¹⁰⁹ Idem, *Les études byzantines au Congrès d’Alger*, CRAI 84/2 (1940), 137–156.

¹¹⁰ *Sixième congrès international d’études byzantines, Résumés des rapports et communications*, ed. G. Millet, Paris: Comité d’organisation du congrès, 1940.

¹¹¹ V. Laurent, A. Dain, P. Lemerle, *Chronique*, REB 7 (1949), 141.

признање струке на симболичан начин означило је крај активне Мијеове научне каријере. Преминуо је 8. маја 1953. године.

Његовим одласком угасила се једна генерација научника, међу којима Шарл Дил, Луј Бреје (Louis Bréhier, 1868–1951) или пак Гијом де Жерфашон (Guillaume de Jerphanion, 1877–1948); генерација која је утрла пут византијским студијама и поставила солидне темеље струке, како својим истраживачким, тако и педагошким радом. Мало је међу њима било оних који су, као Габријел Мије, једнако пажњу посветили теренском и кабинетском раду и у тако значајном обиму унапредили сазнања о уметности и архитектури Византије и византијског културног круга.¹¹² Такође, Мије је био један од првих истраживача који је разумео значај фотографије за научна истраживања.¹¹³ Његовим залагањем настао је један од највреднијих корпуса снимака византијских, али и српских споменика на свету, Хришћанска и византијска колекција, чија врата су од првог дана била широм отворена за истраживаче како би се успоставила „хармонија и неопходна сарадња у циљу унапређења студија византијске археологије“.¹¹⁴ Као учитељ, дискретно је пратио и подстицао своје ђаке у самосталним истраживањима, формирајући током година низ светски признатих византолога, неретко пионира у својим областима. Племенитог духа, ненаметљиве природе, трудољубиви Мије је, као мало ко, читав свој живот подредио струци и науци. Иза себе је оставио значајна дела, попут књиге о старој српској архитектури, која, упркос деценијама које нас деле од њиховог објављивања, и даље побуђују и завређују пажњу истраживача.

¹¹² О значају и дOMETИМА Мијеовог научног рада: С. Jolivet-Lévy, *L'héritage scientifique de Gabriel Millet*, у овој публикацији.

¹¹³ D. Couson-Desreumaux, I. Lagou, E. Limardo Daturi, *Gabriel Millet (1867–1953): voyageur, photographe, historien d'art*, in: *Voyages et voyageurs. Sources pour l'histoire des voyages*, ed. Th. Charmasson, Paris: CTHS, 2010, 121–129.

¹¹⁴ Millet, *La collection byzantine de l'École des Hautes-Études*, 378–379.

GABRIEL MILLET (1867-1953) :
ESQUISSE DE SA CARRIÈRE SCIENTIFIQUE

DUBRAVKA PRERADOVIĆ

Le présent article aborde la carrière scientifique du célèbre byzantiniste français Gabriel Millet, dans le contexte historique de l'institution et du développement des études byzantines au tournant du XIXe siècle. L'attention est portée à son séjour de plusieurs années à l'École française d'Athènes où il s'est livré à d'importantes études de terrain sur le monastère de Daphni en premier lieu, puis sur les monuments de Mistra, de l'Athos, de Constantinople et de Trébizonde. Ces recherches, tant du point de vue de la méthode adoptée que des thèmes abordés, déterminèrent l'orientation de ses futurs travaux scientifiques, essentiellement dévolus à l'art de Byzance après la restauration de l'Empire. Ses premiers écrits, basés sur des études iconographiques, témoignent du soin qu'il accorda dès l'origine à l'approche philologique, selon une méthode qu'il perfectionna ensuite de manière significative dans des recherches plus complexes et plus vastes. De même, c'est au cours de son séjour dans la capitale grecque qu'il conçut le projet de constituer une collection byzantine à Paris. De fait, Gabriel Millet fut l'un des premiers savants à saisir l'importance que revêtait la photographie dans le domaine scientifique. Il fonda, en 1903, la Collection chrétienne et byzantine à l'École Pratique des Hautes Études à Paris, une institution dans laquelle il enseigna de 1899 jusqu'à son départ en retraite en 1937, ce qui lui valut de former un nombre conséquent de byzantinistes reconnus dans le monde entier. Il fut également professeur au Collège de France à partir de 1926.

Dans cette étude sont présentées les publications majeures de Gabriel Millet. Au cours de la deuxième décennie du XXe siècle, outre ses *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos* (1916) et *L'École grecque dans l'architecture byzantine* (1916), l'auteur publia, en 1919, un remarquable ouvrage de synthèse sur l'architecture serbe à l'époque médiévale, intitulé *L'ancien art serbe. Les églises* et fondé sur des études de terrain menées en Serbie en 1906.

Pour finir, est exposé l'engagement de Gabriel Millet pour la promotion des études byzantines au plan international ainsi que sa participation active, en tant qu'organisateur, aux premiers congrès internationaux de byzantinologie. Il fut également rédacteur dans plusieurs revues et collections scientifiques où une place importante était réservée à l'art du Moyen Âge dans les pays slaves.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НЕОБЈАВЉЕНА АРХИВСКА ГРАЂА

Collège de France, Fonds Gabriel Millet, 51 CDF 2: Мијеове белешке са предавања из византијске филологије и словенских језика.

Collège de France, Fonds Gabriel Millet, 51 CDF 3: Део рукописа Мијеовог стручног рада о архитектури и сликарству цркава Трапезунтског царства, настао током априла месеца 1894. године, који је Мије предао као стручни рад на крају треће године боравка у Француској школи у Атини.

College de France, Fonds Thomas Whittemore – Institut byzantin (ca. 1890–1960), BYZ-WHI 36–151: Дописница од 20. марта 1942. године којом се Габријел Мије захваљује Јермолову на телеграму саучешћа упућеном поводом смрти Софи Мије.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Actes de Lavra: (897–1178) I, ed. G. Rouillard, P. Collomp, Paris: P. Lethielleux, 1937.

Bayet C., Duchesne L., *Mission au Mont Athos*, Archives des missions scientifiques et littéraires 3 (1876), 201–528.

Bayet C., *L'art byzantin*, Paris: May & Motteroz, 1883².

Bošković Dj., *Deux églises de Milutin: Staro Nagoričino et Gračanica*, in: *L'art byzantin chez les Slaves I/1*, 195–212.

Bréhier L., *L'architecture serbe au moyen âge*, Le moyen âge 23 (1921), 150–171.

“Byzantion” et les savants russes, Byzantion 1 (1924), 717–727.

Grabar A., *Catalogue des négatifs de la collection chrétienne et byzantine fondée par Gabriel Millet*, Paris: Presses Universitaires, 1955.

Grabar A., *La peinture religieuse en Bulgarie*, Paris: P. Geuthner, 1928.

Grégoire H., *Le congrès de Sofia*, Byzantion 10/1 (1935), 259–281.

Dalton O. M., *Review of Gabriel Millet 'L'ancien art Serbe: les églises'*, The Antiquaries Journal 2 (1922), 398–400.

Delvoye C., *L'École française d'Athènes et les études byzantines (à l'occasion du centenaire)*, REB 6 (1948), 86–93.

Derocco A., *Les deux églises des environs de Ras*, in: *L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1*, 130–145.

Diehl Ch., *Études d'archéologie byzantine. L'Église et les mosaïques du couvent de Saint-Luc en Phocide*, Paris: E. Thorin, 1889.

Diehl Ch., *La dernière renaissance de l'art byzantin* [G. Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris 1916], *Journal des savants* 8 (1917), 361–376.

International conference on oriental art, *The American Magazine of Art* 17/12 (1926), 658.

Jerphanion G. de, G. Millet, *L'ancien art serbe. Les Eglises*, Paris 1919, *Mélanges de l'Université Saint-Joseph Beyrouth* 8 (1922), 456–461.

Jolivet-Lévy C., *Gabriel Millet (1867–1953), le Mont-Athos et la "Collection chrétienne et byzantine" de l'École Pratique des Hautes Études*, in: *Mount Athos at the Years of Liberation*, ed. N. G. Tutos, Thessaloniki: Agioreitike Estía, 2013, 335–343.

Jolivet-Lévy C., Lagou I., *Gabriel Millet et ses albums de photographies des sculptures du musée archéologique d'Istanbul. La « Collection chrétienne et byzantine » de l'École Pratique des Hautes Études*, in: *Éclats d'antiques. Sculptures et photographies, Gustave Mendel à Constantinople*, ed. M. Poulain, F. Queyrel, G. Paquot, Paris: A. Colin, 2013, 173–185.

Кондаков Н. П., *Памятники христианского искусства на Афоне*, Санкт-Петербург: Имп. Акад. наук, 1902.

Кондаков Н., *История византийского искусства и иконографии по миниатюрам греческих рукописей*, Одесса: Типография Ульриха и Шульце, 1877.

Krautheimer R., *Early Christian and Byzantine architecture*, London: Yale University Press, 1986⁴.

L'art byzantin chez les Slaves. L'ancienne Russie, les Slaves catholiques, deuxième recueil dédié à la mémoire de Théodore Uspenskij, vol. I–II, ed. G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1932.

Лазарев В., *Историја византијској сликарства*, Београд: Глобосино Александрија, 2004.

Λαμπάκης Γ., *Η Μονή Δαφνίου: Μετά τας επισκευάς*, Αθήναι: Εκ του Τυπογραφείου των Καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1899.

- Laurent J., G. Millet, J. Pargoire et L. Petit. *Recueil des Inscriptions chrétiennes du Mont-Athos. 1re partie*, Revue des études grecques 17 (1904), 287–289.
- Laurent J., Gabriel Millet, *L'ancien art serbe: les églises*, Revue archéologique 19 (1924), 431–433.
- Laurent V., Dain A., Lemerle P., *Chronique*, REB 7 (1949), 141–144.
- Laurent V., *Sixième Congrès d'Études byzantines*, Échos d'Orient 37 (1938), 494–495.
- L'École Pratique des Hautes Études. Invention, érudition, innovation de 1868 à nos jours*, ed. P. Henriot, Paris: Somogy éditions d'art, 2018.
- Leduc J., *Ernest Lavisse: l'histoire au cœur*, Парис: A. Colin, 2016.
- M. Gabriel Millet *Au Collège De France*, Byzantion 2 (1925), 645.
- Mango C., *Architettura Bizantina*, Milano: Electa, 1977.
- Maufroy S., *Les premiers congrès internationaux des études byzantines: entre nationalisme scientifique et construction internationale d'une discipline*, Revue germanique internationale 12 (2010), 229–240.
- Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger à l'occasion du quatre-vingtième anniversaire de sa naissance 1–2*, ed. J. Adrien Blanchet, G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1924.
- Millet G., *Essai d'une méthode iconographique*, Revue archéologique 5 (1917), 282–288.
- Millet G., *Étude préliminaire*, in: J. Strzygowski, *L'ancien art chrétien de Syrie : son caractère et son évolution d'après les découvertes de Vogüé et de l'expédition de Princeton ; la façade de Mschatta et le calice d'Antioche*, Paris: E. de Boccard, 1936.
- Millet G., *Inscriptions byzantines de Trébizonde*, BHC 20 (1896), 496–501.
- Millet G., *L'ancien art serbe. Les églises*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- Millet G., *L'ancien art serbe. Les églises*, Paris: E. de Boccard, 1919.
- Millet G., *L'art byzantin*, in: A. Michel, *Histoire de l'Art I*, Paris: A. Colin, 1905, 127–301.
- Millet G., *L'art chrétien d'Orient, du milieu du XIIe au milieu du XVIe siècle*, in: A. Michel, *Histoire de l'Art III/2*, Paris: A. Colin, 1908, 928–962.
- Millet G., *L'art des Balkans et l'Italie au XIIIe siècle*, Studi bizantini e neoellenici 6 (1940), 272–297.
- Millet G., *L'École grecque dans l'architecture byzantine*, London: Variorum Reprints, 1974.

- Millet G., *L'École grecque dans l'architecture byzantine*, Paris: E. Leroux, 1916.
- Millet G., *La collection byzantine de l'Ecole des Hautes Études*, BZ 10/1 (1901), 378–379.
- Millet G., *La collection chrétienne et byzantine des Hautes Études*, Paris: E. Leroux, 1903.
- Millet G., *La Dalmatique du Vatican: les élus, images et croyances*, Paris: Presses universitaires de France, 1945.
- Millet G., *Le Monastère de Daphni, histoire, architecture, mosaïques*, Paris: E. Leroux, 1899.
- Millet G., *Les études byzantines au Congrès d'Alger*, CRAI 84/2 (1940), 137–156.
- Millet G., *Lettre relative à sa mission au Mont-Athos*, CRAI 42/3 (1898), 380–383.
- Millet G., *Lettre relative à sa mission au Mont-Athos*, CRAI 42/4 (1898), 516–518.
- Millet G., *Monuments byzantins de Mistra, matériaux pour l'étude de l'architecture et de la peinture en Grèce aux XIVe et XVe siècles*, Paris: E. Leroux, 1910.
- Millet G., *Monuments de l'Athos. I. Les peintures*, Paris: E. Leroux, 1927.
- Millet G., *Mosaïques de Daphni: Adoration des Mages – Anastasis*, *Monuments et mémoires* 2/2 (1895), 197–214.
- Millet G., *Préface aux résumés des rapports et communications*, in: *Sixième congrès international d'études byzantines, Alger (1939)*, ed. G. Millet, Paris: Comité d'organisation du congrès, 1940, 287.
- Millet G., *Rapport sur une mission à Mistra*, BHC 19 (1895), 268–272.
- Millet G., *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris: A. Fontemoing, 1916.
- Millet G., *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècles, d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, Paris: E. De Boccard, 1960.
- Millet G., *Sur les rapports entre l'art italien et l'art byzantin dans les Balkans au XIVe siècle*, in: *L'Italia e l'arte straniera*, ed. R. Papini, Roma: Maglione e Strini, 1922, 92–95.
- Millet G., *Sur les sceaux des commerçants byzantins*, in: *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger 2*, ed. J. Adrien Blanchet, G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1924, 303–327.
- Millet G., *Quelques représentations byzantines de la Salutation Angélique*, BHC 18 (1894), 453–483.
- Millet G., *Ψηφιδωτά τοῦ ἐν Δαφνίῳ ναοῦ. Η σταυρωσις*, *Αρχαιολογική Ἐφημερίς* (1894), 111–122.

Millet G., des Ylouses H., *Broderies religieuses de style byzantin*, vol. I–II, Paris: Ernest Leroux – Presses Universitaires de France, 1939 et 1947.

Millet G., Pargoire J., Petit L., *Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos*, Paris: A. Fontemoing, 1904.

Millet G., Talbot Rice D., *Byzantine Painting at Trebizond*, London: Allen and Unwin, 1936.

Missions de la Ville de Paris, Annuaire EPHE SR 1898 (1897), 79–115.

Nystazopoulou-Pélékidou M., *L'histoire des congrès internationaux des études byzantines – Première Partie*, Byzantina Symmeikta 18 (2008), 11–33.

Perrot G., *Rapport de la Commission des Écoles d'Athènes et de Rome sur les travaux de ces deux Écoles pendant les années 1892–1893*, CRAI 38/1 (1894), 53–72.

Pétridès S., G. Millet, J. Pargoire, et L. Petit: *Recueil des inscriptions chrétiennes du mont Athos. Première partie*, Échos d'Orient 7 (1904), 242–243.

Письма Габриэля Милле к Н. П. Кондакову, in: *Мир русской византистики: Материалы архивов Санкт-Петербурга*, ed. И. П. Медведева, Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2004, 616–640.

Прерадовић Д., *Софи Мије*, in: *Габријел Мије и исцртаживања сѵаре српске архитектуре*, каталог изложбе, ed. Д. Прерадовић, Београд: САНУ, 2019, 37–40.

Psichari J., *Langue néo-grecque [autre]*, Rapport sur l'École Pratique des Hautes Études. Section des sciences historiques et philologiques, 1884–1885 (1885), 19–22.

Radet G., *L'histoire et l'oeuvre de l'École française d'Athènes*, Paris: Fontemoing, 1901.

Rapti I., *L'objectif à la recherche de Byzance: les photographies de la collection chrétienne et byzantine de Gabriel Millet*, in: *L'École Pratique des Hautes Études. Invention, érudition, innovation de 1868 à nos jours*, ed. P. Henriot, Paris: Somogy éditions d'art, 2018, 651–657.

Sixième congrès international d'études byzantines, Résumés des rapports et communications, ed. G. Millet, Paris: Comité d'organisation du congrès, 1940.

Soria J., *Enseigner l'histoire de l'art byzantin en France vers 1900: le rôle de la collection "Chrétienne et byzantine"*, in: *Université et histoire de l'art. Objets de mémoire (1870–1870)*, ed. M. Lagrange, Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2017, 123–131.

Spieser J.-M., *Les études byzantines à l'École française d'Athènes*, BHC 120/1 (1996), 441–449.

Stefanescu I. D., *Contribution à l'étude des peintures murales valaques (Transylvanie, district de Vâlcea, Târgoviște et région de Bucarest)*, Paris: P. Geuthner, 1928.

Stefanescu I. D., *L'Évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle*, Paris: P. Geuthner, 1928.

Toutain J., *La Section des sciences religieuses de l'École Pratique des Hautes Études, de 1886 à 1911*, Annuaire EPHE SR 1909–1910 (1909), 9–103.

Troump E., *Travaux de restauration au monastère de Daphni*, ВНС 19 (1895), 545–546.

Homolle T., *Communication: Exposé des travaux de l'École française en 1898*, ВНС 22 (1898), 558–566.

Homolle T., *Rapport verbal fait à l'Académie sur les travaux de l'École française d'Athènes pendant le printemps et l'été de 1893*, CRAI 37/5 (1893), 344–350.

С. Я., G. Millet, *Υψηλιδωτά τοῦ ἐν Δαφνίῳ ναοῦ. Η σταυρωσις* (Εφημερίς Αρχαιολογική 1894, 111–122, πιν. 5), *Византийский временник* 1 (1894), 699–701.

Compte-rendu du Premier Congrès International des Études byzantines. Bucarest, 1924, ed. C. Marinescu, Bucarest: Datina românească, 1925.

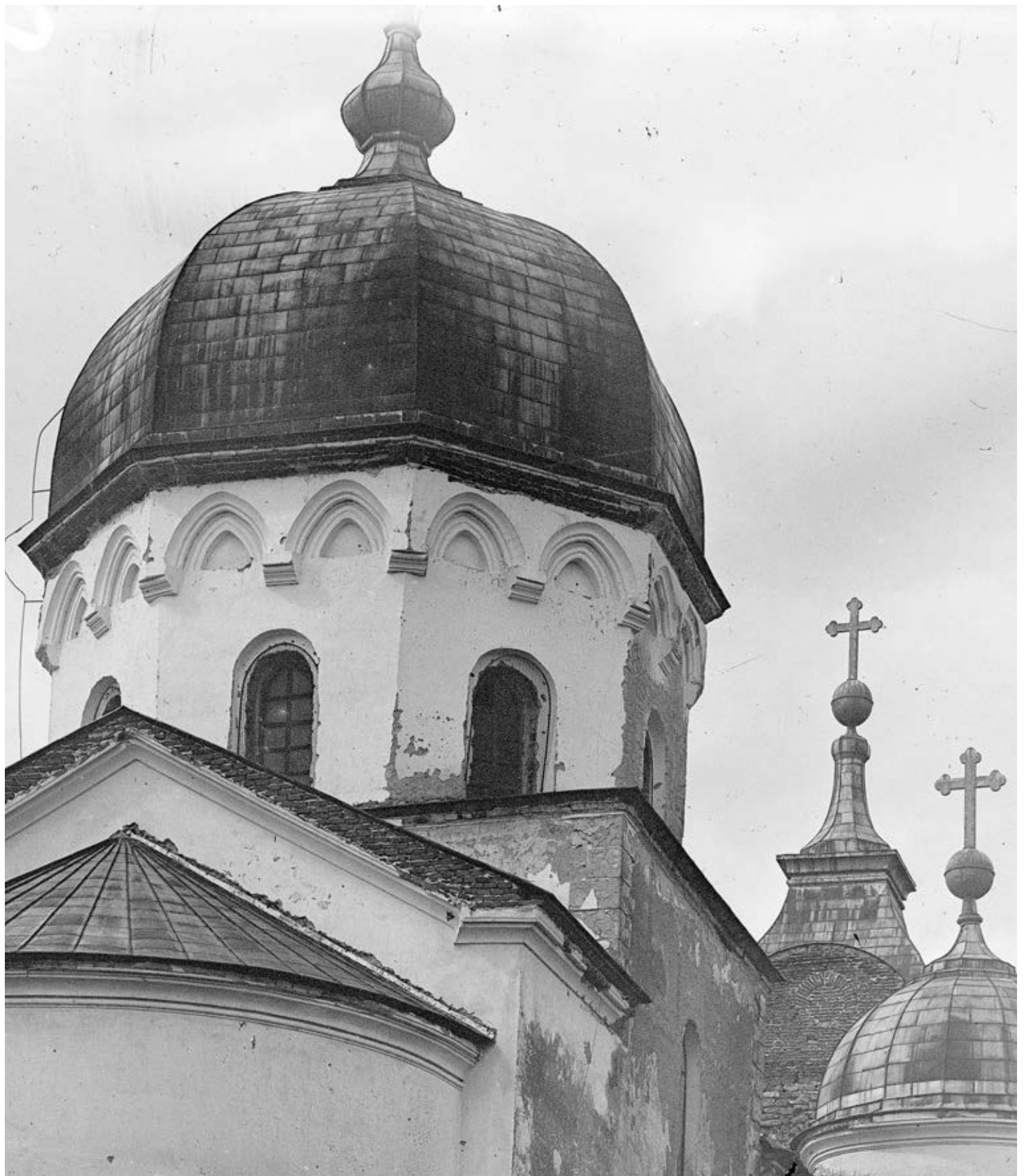
Couson D., *Catalogue des documents photographiques originaux du fonds Gabriel Millet: monuments médiévaux de Yougoslavie, missions 1906–1935*, Louvain: Peeters 1988.

Couson-Desreumaux D., Lagou I., Limardo Daturi E., *Gabriel Millet (1867–1953): voyageur, photographe, historien d'art*, in: *Voyages et voyageurs. Sources pour l'histoire des voyages*, ed. Th. Charmasson, Paris: CTHS, 2010, 121–129.

Couson-Desreumaux D., Lagou I., *Quelque dessin de Sophie Millet et feuillets d'études de Gabriel Millet sur les monuments de l'Athos d'après l'édition Recherche sur l'iconographie de l'Évangile*, in: *Mount Athos at the Years of Liberation*, ed. N. G. Tutos, Thessaloniki: Agioreítike Estía, 2013, 357–369.

Cumont F., *Gabriel Millet. L'ancien art serbe I. Les églises*, Revue belge de philologie et d'histoire 1/3 (1922), 561–562.

Шупут М., Коран В., *Архитектура византијској свеџа*, Београд: Народна књига – Алфа, 1998.

СКРАЋЕНИЦЕ

Annuaire EPHE SR	École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses. Rapport sommaire sur les conférences de l'exercice et le programme des conférences pour l'exercice/ École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses. Annuaire/Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses
BSH	Bulletin de correspondance hellénique
BZ	Byzantinische Zeitschrift
Гласник ДКС	Гласник друштва конзерватора Србије
Гласник СНД	Гласник Скопског научног друштва
Годишњак СКА	Годишњак Српске краљевске академије
DOP	Dumbarton Oaks Papers
ΔΧΑΕ	Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
ЗЗСК	Зборник заштите споменика културе
ЗЛУМС	Зборник за ликовне уметности Матице српске/ Зборник Матице српске за ликовне уметности
ЗНМ	Зборник Народног музеја, Београд
ЕСИ	Енциклопедија српске историографије, ed. С. Ђирковић, Р. Михаљчић, Београд: Knowledge, 1997.
JOB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
<i>L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/1</i>	<i>L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans</i> , premier recueil dédié à la mémoire de Théodore Uspenskij, première partie, ed. G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1930.

<i>L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans I/2</i>	<i>L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans</i> , premier recueil dédié à la mémoire de Théodore Uspenskij, deuxième partie, ed. G. Millet, Paris: P. Geuthner, 1930.
ЛМС	Летопис Матице српске
ПКЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор
РЕВ	Revue des études byzantines
СКГ	Српски књижевни гласник
СРАИ	Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres

стр. 9.

Гађријел Мије у Дечанима, 1934. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, D5116, кадриран снимак)

р. 9.

Gabriel Millet a Dečani, 1934 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, D5116, recadré)

стр. 10.

Студеница, Богородичина црква, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7278, кадриран снимак)

р. 10.

Studenica, église de la Vierge, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7278, recadré)

стр. 320.

Жича, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7735, кадриран снимак)

р. 320

Žiža, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7735, recadré)

стр. 323.

Студеница, Краљева црква, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7273, кадриран снимак)

р. 323

Studenica, église du Roi, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C7273, recadré)

стр. 324.

Раваница, 1906. год. (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C11678, кадриран снимак)

р. 324.

Ravanica, 1906 (EPHE, Collection chrétienne et byzantine, Centre Gabriel Millet, C11678, recadré)

Лектор / Relecture

ТАТЈАНА РУЖИН-ИВАНОВИЋ

TATJANA RUŽIN-IVANOVIĆ

Превод на француски / Traduction en français

ВЕРОНИК ПЕТИТО

VÉRONIQUE PETITEAU

Превод с француског / Traduction de français

ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ

DUBRAVKA PRERADOVIĆ

Графички дизајн / Conception graphique

МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ

MIROSLAV LAZIĆ

Карта / Carte

ПЕРИЦА ШПЕХАР

PERICA ŠPENAR

Штампа / Imprimerie

ПЛАНЕТА ПРИНТ, БЕОГРАД

PLANETA PRINT, BELGRADE

Тираж / Tirage

500

ISBN 978-86-7025-889-1

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

7.072:929 Мије Г.(082)
726.5/.7(497.11)(082)

ГАБРИЈЕЛ Мије и истраживања старе српске архитектуре / уредници
Дубравка Прерадовић, Миодраг Марковић ; [карта Перица Шпехар] ; [превод
на француски Вероник Петито, превод с француског Дубравка Прерадовић]. –
Београд : САНУ = Belgrade : Académie serbe des sciences et des arts, 2021 (Београд :
Планета принт = Belgrade : Planeta print). – 322 стр. : илустр. ; 24 см. – (Вансеријска
публикација / Српска академија наука и уметности, Одељење историјских наука)

На спор. насл. стр.: Gabriel Millet et l'étude de l'architecture médiévale serbe. – Сlike Г.
Мијеа. – Тираж 500. – Стр. 11–13: Уводна реч / Дубравка Прерадовић. – Скраћенице:
стр. 321–322. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз
сваки рад. – Résumés.

ISBN 978-86-7025-889-1

1. Прерадовић, Дубравка, 1974– [уредник] [аутор додатног текста] [преводац] 2.
Марковић, Миодраг, 1962– [уредник]
а) Мије, Габријел (1867–1953) -- Зборници б) Споменици културе -- Србија
-- Зборници

COBISS.SR-ID 32316425

